

IZVEŠTAJ KONFERENCIJE

REPARACIJE ZA
SEKSUALNO NASILJE
POVEZANO SA SUKOBIMA:
LEKCIJE SA ZAPADNOG
BALKANA

ZAHVALE

Izradu ove publikacije omogućile su mnoge osobe, uključujući i izlagače i učesnike dvodnevne Konferencije o reparacijama za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Konferencija je održana 8. i 9. juna 2016. godine na planini Jahorini u blizini Sarajeva, u Bosni i Hercegovini, a organizirali su je UN Women, Ured visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) i ured Međunarodne organizacije za migracije u Bosni i Hercegovini.

Posebno zahvaljujemo kolegama i partnerima koji su značajno doprinijeli izradi publikacije svojim komentarima na nacrt dokumenta: Aida Skenderagić (IOM), Alison Davidian (UN Women, sjedište), Amna Muharemović (UN Women, BiH), Flora Macula (UN Women, Kosovo), Gordana Zemunović (IOM), Igor Cvetkovski (IOM), Jasmina Papa Stubbs (UNDP), Jelena Milovanović (UN Women, Srbija), Klaudia Kuljuh (IOM), Lejla Mamut (UN Women, BiH), Margherita Vismara (UNDP), Megan Manion (UN Women, sjedište), Milana Rikanović (UN Women, Srbija), Nita Gojani (UN Women, Kosovo), Prakirti Nangia (UN Women, sjedište), Rejla Radosavljević (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Ruben Brouwer (OHCHR), Sabine Freizer (UN Women, Regionalni ured za Evropu i Centralnu Aziju), Siobhan Hobbs (UN Women, Kosovo), Viktorija Ružičić - Tokić (UN Women, BiH). Zahvale upućujemo i cijenjenim panelistima koji su govorili na Konferenciji, a posebno zahvaljujemo svima koji su prisustvovali Konferenciji i podijelili svoja iskustva.

Stavovi, analize i preporuke sadržane u ovoj publikaciji pripadaju autoru(ima) i ne odražavaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje s njima povezane organizacije.

Autor: Natasha Lamoreux (UN Women)

Urednik: Leigh Pasqual

Dizajn: Krenar Basha

Štampa: NIGHT design

©2017 UN Women

Sva prava pridržana

IZVEŠTAJ KONFERENCIJE

REPARACIJE ZA SEKSUALNO NASILJE POVEZANO SA SUKOBIMA: LEKCIJE SA ZAPADNOG BALKANA

UN WOMEN
Jahorina-Sarajevo, 2016

SADRŽAJ

UVOD	6
Historijat i kontekst	8
Različiti programi reparacija: Prioriteti i analiza	9
Vodeći principi	10
Zapadni Balkan kao laboratorij za pitanja reparacija	20
Dobre prakse u oblasti reparacija	20
ZAKONI O REPARACIJAMA ZA SEKSUALNO NASILJE POVEZANO SA SUKOBIMA NA ZAPADNOM BALKANU	21
Izazovi u postupcima reparacija	32
Novi načini promišljanja reparacija: preporuke za ključne aktere	34
Prilikom osmišljavanja rodno osjetljivih programa reparacije i izrade rodno odgovornih zakona:	35
Destigmatizacija seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u zajednicama:	35
Angažiranje civilnog društva, uključujući zdravstvene radnike, medije, itd:	36
Ponovno uspostavljanje samostalnog djelovanja preživjelih:	36
Rješavanje višestrukih potreba preživjelih:	36
Osmišljavanje regionalnih pristupa:	37
Uspostavljanje baze dokaza za pravdu:	37
ZAKLJUČAK	38

LISTA SKRAĆENICA

BiH	Bosna i Hercegovina
CRSV	seksualno nasilje povezano sa sukobima
OCD	organizacija civilnog društva
DDR	razoružanje, demobilizacija i reintegracija
GBV	rodno zasnovano nasilje
GN	Smjernice Generalnog sekretara o reparacijama za seksualno nasilje povezano sa sukobima
ICC	Međunarodni krivični sud
IDP	interno raseljena osoba
INGO	međunarodne NVO
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
NVO	nevladina organizacija
OHCHR	Ured visokog komesara za ljudska prava
RS	Republika Srpska
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SGBV	seksualno i rodno zasnovano nasilje
SSR	reforma sektora sigurnosti
SV	seksualno nasilje
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNFPA	Populacijski fond Ujedinjenih nacija
VAW	nasilje nad ženama
WPS	Žene, mir i sigurnost

UVOD

Seksualno nasilje je duboko ukorijenjeno u rodno zasnovanoj diskriminaciji. Svrha ove vrste nasilja, koje je pospješeno stereotipima o rodnim ulogama, jeste pokoravanje i ponižavanje žrtve. Stigma koja prati seksualno nasilje proizilazi iz već postojeće rodno zasnovane diskriminacije i stavlja žrtve u položaj cjeloživotne bespomoćnosti i marginalizacije. Seksualno i rodno zasnovano nasilje često se koristi kao oružje u ratnim sukobima¹. Žene i muškarci koji prežive neposredne posljedice tog nasilja kasnije u svom životu suočavaju se sa dugotrajnim traumama i nesigurnošću, ekonomski i socijalno su oslabljeni i moraju se nositi za različitim problemima u ostvarivanju pravde i djelotvornog pravnog lijeka na koji imaju pravo. U takvim situacijama preživjelima² je teško ponovno uspostaviti vezu sa svojim porodicama, prijateljima i zajednicama, a u tom nastojanju nailaze i na različite prepreke.

Dodatne prepreke na koje preživjeli nailaze u procesu ostvarivanja pravde doprinose zatvorenom krugu nekažnjivosti i društvene neprihvaćenosti. Reparacije imaju potencijal za razbijanje tog kruga i pomoć preživjelima da prevladaju strukture neravnopravnosti i diskriminacije koje ga održavaju. Reparacijama se nastoje riješiti posljedice seksualnog i rodno zasnovanog nasilja sa kojima se preživjeli suočavaju, povratiti njihov osjećaj digniteta i ostvarene pravde te pomoći u otklanjanju ukorijenjenih obrazaca rodno zasnovane diskriminacije.

U nekoliko Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija o ženama, miru i sigurnosti (WPS) naglašava se neophodnost zaštite svih koji žive u sukobom pogođenim područjima od seksualnog nasilja i pružanja podrške i reparacije preživjelima.³ Poziv na djelovanje kroz navedene rezolucije Vijeća sigurnosti formalizirani su 2014. godine kroz Smjernice generalnog sekretara o reparacijama za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima⁴ (Smjernice), koje sadrže jasne preporuke o daljim koracima u izradi reparacija za preživjele. U svom izvještaju Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija o WPS 2016. godine, tadašnji generalni sekretar Ujedinjenih nacija Ban Ki Moon naveo je primjere u kojima su odredbe o reparacijama obuhvaćene mirovnim sporazumima (Kolumbija, Mali, Mijanmar i Južni

Sudan), ističući da je široko rasprostranjeno seksualno nasilje stvarnost koja uništava samu srž društva tokom i nakon sukoba. Također se osvrnuo na svoj najskoriji izvještaj o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima⁵, skrenuvši pažnju Vijeća na 19 zabrinjavajućih situacija i ažuriranu listu 48 strana za koje se može opravdano sumnjati da su počinile silovanje i druge vrste seksualnog nasilja u oružanim sukobima, odnosno da su odgovorne za obrasce takvog ponašanja.

Seksualno nasilje povezano sa sukobima (CRSV) je stalna pošast koja je i dalje prisutna u većini sukoba. Sve više prerasta kako u ratno sredstvo tako i u taktiku nasilnog ekstremizma. Danas je opšteprihvaćeno da se seksualno nasilje može kvalifikovati kao ratni zločin, zločin protiv čovječnosti ili djelo genocida. Ova sumorna stvarnost dodatno naglašava važnost djelovanja ne samo u sprječavanju seksualnog nasilja, već i u provedbi programa reparacije u korist preživjelih, njihovih porodica i zajednica u skladu sa Smjernicama.

Seksualno nasilje se sistematski koristilo u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji. Tek sada, dvije decenije nakon okončanja sukoba, vlade regiona poduzimaju sveobuhvatne aktivnosti, u saradnji sa civilnim društvom i preživjelima, u cilju provedbe programa sveobuhvatnih i potpunih reparacija.

1 Rodno zasnovano nasilje obuhvata svako štetno postupanje usmjereno protiv pojedinca ili grupe samo zbog njihovog spola. Može podrazumijevati seksualno nasilje, nasilje u porodici, trgovinu ljudima, nasilni/rani brak i štetne tradicionalne običaje.

2 U ovom izvještaju pojam 'preživjeli' načešće se odnosi na žene i muškarce koji su bili podvrgnuti seksualnom nasilju povezanom sa sukobima. Pojam preživjeli se radije koristi od pojma žrtva ili nekog drugog pojma koji može imati obeshrabrujući efekat na preživjele i koji ne odražava na najbolji način sve stečene sposobnosti i snagu preživjelih.

3 Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1820 (2008.), 1888 (2009.), 1960 (2010.), i 2106 (2013.) bave se isključivo seksualnim nasiljem povezanim sa sukobima.

4 Ujedinjene nacije (2014.). Smjernice generalnog sekretara: Reparacije za seksualno nasilje povezano sa sukobima, juni. <http://www.ohchr.org/Documents/Press/GuidanceNoteReparationsJune-2014.pdf>

5 Ujedinjene nacije (2016.). Izvještaj generalnog sekretara o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima. S/2016/361. Dostupno na: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/20042016_report_of_the_secretary-general_on_conflict-related_sexual_violence.pdf.

Organizacije žena, grupe koje djeluju u zajednici i preživjeli neumorno su radili pune dvije decenije na kreiranju mehanizama podrške i zagovaranju njihovih prava pred institucijama pravde na državnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Vlade konačno započinju s realizacijom svojih zakonskih obaveza u pružanju djelotvornih pravnih lijekova, uključujući reparacije za preživjele poput jednokratne finansijske pomoći, mjesečnih naknada, pristupa zdravstvenim uslugama i programima socijalne pomoći.

Akteri civilnog društva i stručne osobe poput zdravstvenih radnika, psihologa i pravnika činili su snage 'prvog odgovora' u pružanju hitne podrške preživjelima i prije okončanja sukoba devedesetih godina prošlog vijeka. To djelovanje preraslo je u dugoročnu podršku i zagovaranje. Napredak ostvaren reparacijama na području Balkana ne bi bio moguć bez održivog, predanog i profesionalnog rada ovih ključnih aktera.

Iskustva zemalja Zapadnog Balkana su danas posebno značajna za zemlje pogođene sukobima i zemlje u kojima traje rat. Iskustva su pokazala veliku korist koordiniranih rješenja utemeljenih na transformacijskim, rodno osjetljivim i pristupima usmjerenim na preživjele, uključujući pri tom i pristupe u krivično-pravnom sistemu, kao i komplementarne i uravnotežene postupke koji stavljaju manji teret dokazivanja na preživjele i podrazumijevaju jednostavnija, vremenski manje zahtjevna i ekonomičnija pojavljivanja pred sudom. Za preživjele je puno laške ako njihovo svjedočenje u dobroj volji razmatra komisija za ocjenu koju čine stručne osobe. Komisija za ocjenu je u poziciji da odobri reparacije primjenjujući blaži standard dokazivanja koji na odgovarajući način uvažava kontekst, realnost situacije i vrstu dokaza za koje je izgledno da ih žrtve mogu pribaviti odnosno prezentirati u kontekstu sukoba.

Historijat i kontekst

Ovaj izvještaj je rezultat dvodnevne konferencije o reparacijama za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Konferencija je održana od 8. do 9. juna 2016. godine na planini Jahorini u blizini Sarajeva, u Bosni i Hercegovini u organizaciji UN Women, Ureda visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) i Ureda Međunarodne organizacije za migracije (IOM) u Bosni i Hercegovini. Svrha konferencije bilo je peto i konačno predstavljanje Smjernica Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija o reparacijama za seksualno nasilje povezano sa sukobima i razmatranje primjene preporuka sadržanih u Smjernicama u zemljama Zapadnog Balkana i šireg regiona.⁶ Tokom konferencije o uspjehu programa reparacije, nedostacima, dobrim praksama i naučenim lekcijama diskutovali su predstavnici civilnog društva, organa vlasti, eksperti iz međunarodnih organizacija, zagovarači i same preživjele.

Smjernice generalnog sekretara o reparacijama za seksualno nasilje povezano sa sukobima su objavljene u junu 2014. godine kao rezultat zajedničkog rada UN Women i OHCHR od decembra 2010. godine kada su ove dvije agencije dobile zadatak od strane Komiteta za politike generalnog sekretara da izrade navedene smjernice nakon opsežnog mapiranja aktivnosti UN agencija i drugih aktera u ovoj oblasti. Smjernice sadrže preporuke u vezi sa politikama i operativnim radom agencija UN-a u osiguranju reparacija za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, te aktivnostima na zagovaranju i/ili podršci u izradi, provedbi, praćenju i evaluaciji programa reparacije. Smjernice nadopunjuju ostale mehanizme i smjernice UN-a i čine dio sveobuhvatnog paketa koji služi agencijama UN-a u izradi programa i normativnih okvira za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Smjernicama se nastoji osigurati informiran, sistematski angažman UN-a kroz obradu općih principa dobre prakse u oblasti reparacija.

Smjernice se zasnivaju na osam vodećih principa koji su detaljnije opisani u daljem tekstu.

Premda je većina slučajeva seksualnog nasilja povezanog sa sukobima na Zapadnom Balkanu počinjena prije 20 godina, tek su u proteklih nekoliko godina usvojeni zakoni za koje se može reći da su usklađeni sa principima Smjernica, uključujući veći pristup pravdi za preživjele i omogućavanje otklanjanja nekih od najtežih ekonomskih i socijalnih posljedica nasilja. Od navedenih zakona izdvajamo sljedeće:

- U Hrvatskoj je 2015. godine usvojen Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu koji predviđa novčanu naknadu za obeštećenje preživjelih.
- Kosovo je 2016. godine donijelo zakon i podzakonske akte koji predviđaju različite beneficije za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Trenutno se radi na formiranju komisije za razmatranje zahtjeva preživjelih.
- Nedavno su u Bosni i Hercegovini ostvarene dvije pobjede u predmetima protiv bivših pripadnika vojske koji su osuđeni na kaznu zatvora za silovanje. Sud je u tim predmetima odredio obeštećenje preživjelima. Također, tamošnje vlasti su prepoznale potrebu sistemskog pristupa reparacijama pa su usvojene izmjene i dopune zakona u Federaciji BiH koji su sada povoljniji za preživjele.
- Nedavno su u Brčko Distriktu BiH usvojene izmjene i dopune Odluke o zaštiti civilnih žrtava rata u Brčko Distriktu, kojima se ukida obaveza pribavljanja pravosnažne krivične presude protiv počinitelja kao glavnog dokaza za priznavanje statusa žrtava/preživjelih.
- Novi zakon u fazi izrade u Republici Srpskoj koji se bavi žrtvama torture po prvi put će obuhvatiti i preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.
- Iako je u Srbiji i dalje na snazi prvobitni Zakon o pravima civilnih invalida rata, koji još uvijek direktno ne priznaje kategorije preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, poduzimaju se aktivnosti ka neophodnim izmjenama i dopunama ovog zakona kako bi se preživjelima priznalo pravo na pravni lijek.

U izvještaju su u osnovnim crtama predstavljeni mehanizmi reparacija dostupni u 2016. godini. Izvještaj može poslužiti osobama koje rade na ovoj problematici u drugim kontekstima sukoba, uključujući Ukrajinu, Tursku i Kipar (koji su imali nekoliko predstavnika na konferenciji), kao i druge dijelove svijeta. Konferencija je učesnicima i preživjelima omogućila kvalitetnu razmjenu iskustava, informacija, ideja i dobrih praksi u vezi sa uspjesima i izazovima s kojima se suočavaju na zahtjevnom putu ka osiguranju reparacija. Dosta se govorilo o tome kako se reparacije mogu bolje osmisliti.⁷

Među učesnicima Konferencije nalazili su se

⁶ Smjernice su prvo predstavljene u Londonu, a zatim u New Yorku, Guatemali i početkom juna 2016. u Tunisu

predstavnicima civilnog društva, ministarstava i vladinih tijela iz Bosne i Hercegovine⁸, Hrvatske, Kosova⁹ i Srbije. Predstavnicima Kipra, Turske, Ujedinjenog Kraljevstva i Ukrajine su također prisustvovali konferenciji, kao i eksperti iz glavnog ureda UN Women, Regionalnog ureda za Evropu i Centralnu Aziju (ECA) i njihovih terenskih ureda, te glavnog ureda UNDP, IOM, UNFPA i OHCHR i njihovih terenskih ureda.

Različiti programi reparacija: Prioriteti i analiza

Reparacije su mjere kojima se nastoji 'ispraviti' ili nadoknaditi počinjena šteta, naročito kada se radi o sistematskim kršenjima ljudskih prava koji su obično povezani sa periodima sukoba ili represije (to su teška i ozbiljna kršenja međunarodnih ljudskih prava i humanitarnog prava, a ne sporadična kršenja koja se također dešavaju prije, tokom ili nakon sukoba).

Reparacije, koje predstavljaju mjeru za ostvarivanje pravde, resurse za oporavak i promociju ravnopravnosti, su jedan od najrazrađenijih mehanizama usmjerenosti na žrtve. Međutim, također su i najskromnije finansirane.

U Smjernicama je naglašen potencijal reparacija da transformišu živote, kao i potreba da reparacije, uključujući njihove modalitete, budu rodno osjetljive i usmjerene na preživjele. Učešće preživjelih je ključno u osiguranju pristupačnih koristi, koje su djelotvorne i ravnopravne. Kriteriji i procedure za ostvarivanje prava na reparacije i osiguranje reparacija moraju biti rodno osjetljivi. Reparacije se osmišljavaju uzimajući u obzir rodno zasnovanu prirodu štete koja je nanosena preživjelim, uključujući stigmatizaciju i socijalnu isključenost. Nastojeći da budu transformacijske, reparacije trebaju, tamo gdje je to moguće, da pomognu u prevazilaženju strukturalnih i sistemskih podređenosti i diskriminacije.

Države imaju zakonsku obavezu u skladu sa međunarodnim pravom da žrtvama osiguraju pristup pravnom lijeku i reparacijama. Međunarodno pravo predviđa različite modalitete reparacija za pretrpljenu štetu i nepravdu učinjenu preživjelim. Reparacija može podrazumijevati restituciju, kompenzaciju, zadovoljštinu, rehabilitaciju i garanciju neponavljanja. Svaki oblik reparacije ima svoj specifičan učinak i cilj i može uticati na način na koji će se sredstva za preživjele izdvajati iz programa reparacija. Često su

prisutni opravdani razlozi zbog kojih određeni broj preživjelih daje prednost jednom obliku reparacija nad drugim. Sveobuhvatni programi koji su kombinacija individualnih, kolektivnih, materijalnih i simboličnih beneficija pospješuju djelotvornost obeštećenja za veći broj preživjelih. U Smjernicama je obrađeno pet primarnih modaliteta za pružanje reparacija. Premda svaki modalitet može samostalno osigurati pomoć preživjelima, oni su dizajnirani za sveobuhvatnu primjenu. Drugim riječima, različiti modaliteti reparacija ne trebaju se posmatrati pojedinačno, već zajedno kada god je to moguće i primjereno.

Restitucija: *Mjere restitucije imaju za cilj "vratiti [preživjelog u] u situaciju koja je predhodila teškom kršenju."¹⁰ Na primjer, reparacije zasnovane na restituciji mogu podrazumijevati: povrat slobode, uživanja ljudskih prava, identiteta, porodičnog života i državljanstva, povratak u mjesto prebivališta, povratak na radno mjesto i povrat imovine.*

Cilj restitucije u slučaju seksualnog nasilja u smislu povratka u pređašnje stanje pojedinca može predstavljati problem, jer je položaj žena i prije sukoba bio sistemski nepovoljan. Seksualno nasilje tokom rata je rezultat strukturalnih rodni neravnopravnosti i višestrukih, prožimajućih oblika diskriminacije koji su postojali i u mirnodopskom periodu i mogu se posmatrati i kao nastavak, odnosno kulminacija rodno zasnovanog nasilja koje su žene trpjele i prije izbijanja sukoba. Pored toga, seksualno i rodno zasnovano nasilje tokom sukoba često se nastavlja i nakon okončanja sukoba što je evidentno iz povećane stope prijavljenih slučajeva silovanja, nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Programi reparacija koji su usmjereni samo na povrat pojedinca u njegovo stanje prije sukoba mogu stoga proizvesti negativan efekat institucionalizacijom rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad ženama u postkonfliktnom periodu.¹¹ Seksualno nasilje tokom sukoba zasigurno pogađa i muškarce i dječake, tako da reparacijama treba obuhvatiti sve osobe koje su pretrpjele ovaj vid nasilja. Djevojčice i žene su ipak, u odnosu na druge, disproportionalno pogođene rodno zasnovanim i seksualnim nasiljem u kontekstu sukoba.

7 Od održavanja ovog skupa u junu 2016. godine nova vlada je smijenila nekoliko članova stručnog Povjerenstva za žrtve seksualnog nasilja u Hrvatskoj.

8 Uključujući predstavnike institucija na nivou Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta, te Federacije BiH.

9 Svako spominjanje Kosova treba tumačiti u skladu sa Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 1244 (1999).

10 OHCHR (2005.). Osnovni principi i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Dostupno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>

Kompenzacija: Reparacije se odnose na kompenzaciju "svake ekonomski procjenjive štete primjereno i proporcionalno težini kršenja i okolnostima svakog slučaja."¹² Šteta podrazumijeva fizičku ili duševnu povredu, izgubljene mogućnosti, materijalnu štetu i gubitak zarade, moralnu štetu, sudske troškove, te troškove medicinskih, psiholoških i socijalnih usluga. Prilikom određivanja kompenzacije za navedenu štetu treba izbjeći pospješivanje postojećih stereotipa i kulturoloških normi na štetu žrtava. Zbog toga je važno pažljivo utvrditi štetu koju treba nadoknaditi, te razmotriti na koji način se kompenzacijom ispravlja šteta nanosena žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.¹³

Rehabilitacija: Pravo na rehabilitaciju podrazumijeva pristup medicinskim, psihološkim i socijalnim uslugama i pravnoj pomoći. U postkonfliktnom periodu, međutim, često nema infrastrukture koja bi osigurala pristup reparaciji u obliku rehabilitacije jer su objekti uništeni ili teško oštećeni tokom rata. Kako je obrazloženo u daljem tekstu, infrastruktura i izgradnja objekata nakon sukoba predstavlja ključnu oblast za angažman razvojnih aktera i saradnju sa njima. U zajednicama u kojima su sukobi tek okončani često nema dovoljno kvalificiranih stručnih osoba za pružanje medicinskih, psiholoških i socijalnih usluga. Vrlo je izgledno da će i većini raspoloživih stručnih osoba biti potrebna izgradnja kapaciteta i edukacija u cilju senzibilizacije kako bi mogli pružiti usluge preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima bez da ih izlažu ponovnoj traumatizaciji ili stigmatizaciji. U tom kontekstu također je značajan angažman razvojnih i međunarodnih aktera, imajući u vidu pri tom da međunarodna saradnja i pomoć ne smiju biti zamjena za ulogu države u osiguranju reparacija, što podrazumijeva i prihvatanje odgovornosti za kršenja i izdvajanje finansijskih i institucionalnih kapaciteta za naknadu štete.

Zadovoljština: Zadovoljština podrazumijeva raznovrsne mjere uključujući: prestanak kršenja ljudskih prava, komisije za utvrđivanje istine ili druge mehanizme, traganje za nestalim, ekshumaciju i sahranu posmrtnih ostataka, sudske i upravne sankcije, javno izvinjenje, komemoraciju i podizanje spomenika. Angažman i razumno učešće preživjelih ključno je za sve faze provedbe navedenih mjera,

od idejnog rješenja, koncepta, do provedbe, praćenja i evaluacije. Mjere zadovoljštine vrlo lako mogu prerasti u besmislene geste te nanijeti štetu, odnosno pospješiti štetne stereotipe ako nedostaje učešće onih kojima su te mjere namijenjene i bez adekvatnog razumijevanja kulturološkog konteksta u kojem se mjere osiguravaju. Mjere zadovoljštine moraju biti usklađene sa principima rodne ravnopravnosti.¹⁴

Garancija neponavljanja: Garancija neponavljanja predstavlja jednu od najvažnijih mjera reparacije za preživjele, njihove porodice, te održivost mira i tranzicije. Mjere koje garantuju neponavljanje predstavljaju prioritet za neke preživjele u odnosu na fizičku, emotivnu ili finansijsku dobrobit, jer se tim mjerama garantuje da njihova djeca i unuci neće doživjeti traume koje su oni proživjeli ako ponovno dođe do sukoba.

Navedene mjere mogu se odnositi na reforme kojima se sprječava buduće kršenje, poput uspostave civilne kontrole nad vojnim i sigurnosnim snagama, jačanja nezavisnog pravosuđa i vladavine prava, zaštite državnih službenika i osoba koje se bave ljudskim pravima, zakonodavnih reformi, promocije standarda ljudskih prava, te uspostave mehanizama za sprječavanje, praćenje i rješavanje socijalnih sukoba.

Vodeći principi

Znamo da se seksualno nasilje dešava prije, tokom i nakon sukoba. Ako želimo odstupiti od ustaljenih praksi, trebamo početi razmišljati o oblicima reparacije u kontekstu transformacije i njihovog stvarnog značenja za osnaživanje preživjelih.

Alison Davidian

Analitičarka

UN Women

Iako su programi reparacija usmjereni na sve civilne žrtve rata, ti su programi izuzetno važni za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima jer mogu:

11 Ujedinjene nacije (2015.). Izvještaj Savjetodavne grupe eksperata za 2015. godinu, Pregled UN-ove arhitekture za izgradnju mira, pasus 54. Dostupno na: <http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/150630%20Report%20of%20the%20AGE%20on%20the%202015%20Peacebuilding%20Review%20FINAL.pdf>

12 OHCHR (2015.). Osnovni principi i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava

13 Ujedinjene nacije (2014.). Smjernice Generalnog sekretara: Reparacije za seksualno nasilje povezano za sukobima, juni. str. 16. Dostupno na: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/GuidanceNoteReparationsJune-2014.pdf>

14 Ujedinjene nacije (2014.). Smjernice generalnog sekretara: Reparacije za seksualno nasilje povezano za sukobima, juni. Str. 18. Dostupno na: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/GuidanceNoteReparationsJune-2014.pdf>

- priznati prava preživjelih kao jednakopravnih građana i promovirati inkluziju
- pružiti mjeru ostvarivanja pravde
- osigurati ključne resurse za oporavak i
- postići transformacija rodno zasnovane diskriminacije i nejednakosti u postkonfliktnim društvima, naročito u okruženjima gdje one dovode do nasilja nad ženama.

Unatoč međunarodno priznatom zakonskom pravu na djelotvoran pravni lijek, te samim tim i reparacije, i unatoč važnosti transformacijskog karaktera reparacija, programi reparacija do danas rijetko da su obuhvatali, odražavali i tretirali konkretna iskustva, potrebe i prioritete žena i rijetko su primjereno odgovorili na rodno zasnovanu štetu nanесenu tokom sukoba. Brojni programi reparacija još uvijek nisu rodno osjetljivi kada se uzme u obzir njihov dizajn i implementacija, niti se njima osigurava poštivanje digniteta, privatnosti i sposobnosti preživjelih seksualnog nasilja. Upravo je ta činjenica da se nedovoljno pribjegava reparacijama dovela do izrade ovih Smjernica i potakla organizaciju diskusija, radionica i konferencija koje okupljaju zajednice preživjelih, stručnjake i predstavnike vlasti u zajedničkom radu na potpunijoj provedbi i boljem transformacijskom učinku reparacija.

Smjernice se zasnivaju na osam principa o kojima se opširno razgovaralo tokom konferencije u junu:

1. Primjerene reparacije za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima podrazumijevaju kombinaciju različitih oblika reparacije.

“Ujedinjene nacije trebaju promovirati sveobuhvatne programe koji uključuju sve ili neki oblik individualnih, kolektivnih, simboličnih i materijalnih reparacija, te prednost pri pristupu uslugama. Imajući u vidu težinu štete koja je nanесena žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, neophodna je kombinacija i međusobno prožimanje različitih oblika reparacije. Reparacije imaju transformacijski potencijal i mogu doprinijeti prevazilaženju ustaljenih neravnopravnosti i diskriminacije.” Smjernice, str. 6

Seksualno nasilje tokom sukoba je kompleksna pojava i premda nema univerzalne definicije seksualnog nasilja, ono može podrazumijevati različite oblike nasilja poput silovanja, seksualnog napada, seksualnog iskorištavanja, simuliranog silovanja, prisilne trudnoće, prisilnog pobačaja ili sterilizacije, genitalnog sakaćenja, trgovine ljudima, prisilne prostitucije ili nagosti, te druge fizičke ili psihičke traume. Kratkoročne,

srednjoročne i dugoročne posljedice seksualnog nasilja također se razlikuju od osobe do osobe i ovise o kontekstu.

Svi mi imamo višestruke identitete. Niste samo žena, možete biti i žena koja se identificira kao doktorica. Možete istovremeno imati sve ove višestruke identitete i birati jedan od njih u datom momentu. Isto važi i za vasa iskustva tokom sukoba. Svako na drugačiji način doživljava sukob, ali mnoge posljedice su slične kod raznih ljudi, ono što im se događa, sadržaj je isti. Ako ste preživjeli seksualno nasilje povezano sa sukobima, to je jedan, ali ne i jedini vaš identitet. Možete biti raseljeni, “etnički očišćeni”, držani u zarobljeništvu, mučeni na različite načine, možda ste svjedočili ubijanju vlastite djece, možda ste uspjeli donijeti mir vašoj zajednici, možda imate identitet mirotvorca. Višestruki identiteti, koje sve treba prepoznati, a neke podržati.

Madeleine Rees,

Generalna sekretarka Međunarodne lige žena za mir i slobodu

Odgovor na seksualno nasilje stoga mora tretirati različite oblike seksualnog nasilja povezanog sa sukobima te višestruke i prožimajuće manifestacije posljedične traume.

Reparacije bi trebale da se sastoje od sveobuhvatnih paketa podrške i usluga prilagođenih lokalnom kontekstu i konkretnim potrebama. To podrazumijeva uvažavanje svih potreba preživjelih (i članova njihove porodice), a ne samo tretiranje neposrednih posljedica zločina. Članovi porodica poput djece ili partnera, te djeca začeta silovanjem i druge osobe koje ovise o preživjeloj mogu također patiti od posljedica nanесene štete. Mjerama odgovora trebaju biti obuhvaćene i osobe koje su pretrpjele štetu kada su pokušale da pomognu žrtvama i preživjelima u teškoj situaciji ili da spriječe viktimizaciju.

Učesnici Konferencije su se složili da preživjeli i sami mogu preuzeti ključnu ulogu u osmišljavanju najprimjerenijih reparacija. Pojedini panelisti su iznijeli zapažanje da se u izradi reparacija treba voditi računa o tome kako seksualno nasilje povezano sa sukobima srednjoročno i dugoročno utiče na članove porodice i zajednice. Osim što trebaju imati transformacijski i osnažujući učinak, reparacije stoga trebaju biti inkluzivne i usmjerene na budućnost.

2. Reparacije putem sudskih i/ili administrativnih odluka trebaju biti dostupne žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima kao dio njihovog

prava na blagovremene, primjerene i djelotvorne pravne lijekove

“U slučaju široko rasprostranjenih kršenja ljudskih prava, odnosno ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, uključujući seksualno nasilje povezano sa sukobima, programi reparacije putem administrativnih odluka mogu se pokazati inkluzivnijim i pristupačnijim od sudova. Ovi programi dopiru do većeg broja žrtava, a ujedno su prilagođeniji potrebama žrtava jer su njihove procedure fleksibilnije, a standardi dokazivanja i troškovi znatno niži. Programi ove vrste zasnivaju se na priznavanju pretrpljene štete, bez obaveze utvrđivanja odgovornosti počinitelja za tu štetu sudskim putem. Bez obzira na to, programi reparacije putem administrativnih odluka ne smiju onemogućiti žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima da ostvare reparaciju putem sudskih odluka; sve žrtve trebaju da imaju pristup djelotvornim pravnim lijekovima koji podrazumijevaju adekvatne, blagovremene i potpune reparacije za pretrpljenu štetu. Domaći, odnosno međunarodni sudovi prilikom odlučivanja o obeštećenju žrtava seksualnog nasilja povezanog sa sukobima trebaju uzeti u obzir reparacije ostvarene putem programa administrativnih reparacija i donijeti odluku kojom se te reparacije nadopunjuju.” Smjernice, str. 6.

[Seksualno nasilje povezano sa sukobima] počinioci biraju kako bi povrijedili i ponižili preživjele...seksualno nasilje prouzrokuje dugotrajne, teške posljedice po fizičko i psihičko zdravlje preživjelih, odnose u porodici, društvene funkcije, radnu sposobnost.

Osobe koje su preživjele različite oblike traume, uključujući seksualno nasilje, trebaju ne samo našu stručnu, već i ljudsku pomoć. Stoga nam je potrebna i profesionalnost i obrazovanje da adekvatno ispunimo njihove potrebe i omogućimo ostvarivanje njihovih prava.

Marijana Senjak

Suosnivačica Medica Zenica

Reparacije putem sudske odluke podrazumijevaju procesuiranje kršenja pred krivičnim ili građanskim sudom. Za neke preživjele postupak pred sudom je zakonska potvrda kršenja kojem su bili podvrgnuti. Neki pak odustaju od svog prava na reparaciju putem sudske odluke jer se teško nose sa obavezom, odnosno rizikom objelodanjivanja identiteta kao preživjele osobe i sa suočavanjem sa

počiniocem(ima). Postoje i druge otežavajuće okolnosti u vezi sa reparacijama putem sudske odluke za seksualno nasilje povezano sa sukobima.

U većini slučajeva počinitelj je nepoznat, a čak i u slučajevima gdje je poznat, nema prihoda. Zbog toga je Hrvatska stavila naglasak na oštećene, a ne na počinitelje.

Višnja Misin

Povjerenstvo za žrtve seksualnog nasilja, Hrvatska

Na primjer, u nekim kontekstima samo preživjeli u čijim predmetima je krivično gonjenje počinioca za seksualno nasilje bilo uspješno imaju pravo na reparaciju putem sudske odluke (npr. predmet Lubanga¹⁵ pred Međunarodnim krivičnim sudom). Mnogi preživjeli moraju da prevaziđu logističke, finansijske i emotivne prepreke da bi počinioce izveli pred sud.

Preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima mora se saslušati, nemoguće je u ovom trenutku imati dokaze za krivični postupak. Ja sam radila na reviziji presuda koje uključuju ovčanu kompenzaciju za preživjele. U 3 predmeta do sada su u krivičnom postupku bile uključene finansijske kompenzacije: jedna presuda je sada pravosnažna, druga je u žalbenom postupku, a na treću će vjerovatno biti uložena žalba. U ovim predmetima žene su dobile status zaštićenog svjedoka—ovaj u kojem je preživjela dobila naknadu štete, a počinioci su osuđeni na preko 10 godina.

Međutim, u slučaju nepoznatog počinioca potreban je upravni postupak. Upravni postupak bi onda omogućio da zadrže svoje dostojanstvo.

Zvezdana Antonovic

Sud Bosne i Hercegovine (BiH)

Nekoliko učesnika je istaklo da su standardi dokazivanja i zastara za krivično gonjenje otežavajuća okolnost, a ponekad i nepremostiva prepreka kada govorimo o zemljama Balkana. U vrijeme dok su još trajali sukobi uloženi su određeni naponi od strane zvaničnih organa na prikupljanju i obradi dokaza o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima. Međutim,

15 Dana 14.3.2012. godine MKS je kongoanskog ratnog vođu Thomas Lubanga Dylou oglasio krivim za ratni zločin regrutovanja i mobilizacije djece mlađe od 15 godina i njihovog korištenja za aktivno učestvovanje u neprijateljstvima u Demokratskoj Republici Kongo u periodu od septembra 2002. do augusta 2003. godine, za što je kasnije osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 14 godina. Dana 7.8.2012. godine u prvom postupku za reparacije pred Međunarodnim krivičnim sudom Pretresno vijeće I donijelo je prvo rješenje o reparacijama za pretrpljenu štetu koja je rezultat krivičnih djela za koje je Lubanga osuđen. Pretresno vijeće I odredilo je da se reparacije isplate „kroz“ Uzajamni fond za žrtve, kao i da Uzajamni fond za žrtve izradi plan implementacije reparacija, uključujući zakazivanje međunarodnih konsultacija, kao i procjenu štete i konsultacije sa pogođenim populacijama. Međutim, kasnijom prvom presudom po žalbi u martu 2015. godine izmijenjeno je rješenje o reparacijama, uz obrazloženje da se seksualno i rodno zasnovano nasilje ne može definisati kao šteta koja je posljedica krivičnih djela za koja je Lubanga osuđen pa stoga Lubanga ne može snositi odgovornost za reparacije po toj osnovi. Presuda po žalbama protiv „Odluke o principima i procedurama koje se primjenjuju na reparacije“ od 7.8.2012. godine sa IZMIJENJENIM rješenjem o reparacijama (Aneks A) (3.3.2015.), pasus 196.

većinu tih aktivnosti predvodile su organizacije žena. Nepotpuni dokazi nisu dovoljni za uspješno krivično gonjenje i pozitivan ishod parničnog postupka. U nekim kontekstima teret dokazivanja na strani preživjelih isuviše je zahtjevan.

Također treba spomenuti da javnost nije dovoljno upoznata sa zakonima i zakonskim procedurama za ostvarivanje reparacija putem sudske odluke. Procedure stoga trebaju biti pojednostavljene, što može iziskivati donošenje novih propisa, odnosno izdvajanje značajnih sredstava za pomoć preživjelima u ostvarivanju njihovih prava pred sudom.

Tamo gdje postoje programi reparacija putem sudske odluke, preživjeli moraju prvo sačekati da se okonča krivični postupak i da se počinitelj oglasi krivim za krivično djelo. Preživjeli se sa imovinsko-pravnim zahtjevom upućuju na parnicu tek nakon okončanja krivičnog postupka. Preživjeli su tako primorani da naviguju između dva sudska postupka, što za njih može biti traumatično, dugotrajno i finansijski neizvodivo. U slučaju Bosne i Hercegovine, preživjeli u parničnim postupcima također gube pravo na zaštitu identiteta.

Upravnim postupcima izbjegavaju se navedene i druge slične otežavajuće okolnosti. U nekim zemljama Balkana, uključujući BiH, Hrvatsku i Kosovo formirane su komisije za ocjenu zahtjeva, ili su u procesu formiranja, koje će izvršiti ocjenu pojedinačnih zahtjeva i preživjelima zvanično dodijeliti status preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, što im zatim omogućava pristup raznovrsnim uslugama.

3. Individualne i kolektivne reparacije trebaju biti takve da se međusobno nadopunjuju i unapređuju.

“Reparacije se mogu dodijeliti individualno ili kolektivno. Kolektivnim reparacijama mogu se nadopuniti individualne reparacije. Međutim, ovaj oblik reparacija ima drugačiju svrhu. Kao takve, kolektivne reparacije nisu zamjena za individualne reparacije.” Smjernice, str. 7.

Svrha individualnih i kolektivnih reparacija je vrlo bitna u kontekstu ostvarivanja pravde i šire percepcije tog procesa. Individualne reparacije kod pojedinca stvaraju osjećaj da je pravda zadovoljena, da su zločini protiv njih prepoznati i da su oni u određenoj mjeri obeštećeni za nasilje kojem su bili podvrgnuti. Počinioci se ovim mjerama također kažnjavaju, te se djeluje preventivno u cilju odvratanja drugih od činjenja

seksualnog nasilja tokom sukoba. Preživjeli time stiču određenu satisfakciju, a doprinosi se i garanciji neponavljanja.

“Zamislite, pred Ženskim sudom u Sarajevu se to desilo, bilo je oko pet preživjelih koje su našoj organizaciji rekly: “Hoću da idem i svjedočim”. Na mene je to ostavilo snažan dojam, da su došle u Sarajevo, da su svjedočile i kad su se vratile kući, bile su drugačije. Bile su drugačije. Jer su rekly: “nismo dobile pravnu pravdu, ali smo dobile alternativnu pravdu i shvatile smo da nismo same.” Jer su u Sarajevu upoznale druge preživjele”.

Gđa Igbale (Ivo) Rogova,

Ženska mreža Kosova

U nekim slučajevima kolektivne reparacije ostavljaju jači dojam zadovoljene pravde u zajednicama koje su direktno pogođene, odnosno koje su propatile tokom sukoba, naročito zajednice u kojima je seksualno nasilje bilo široko rasprostranjeno. Kolektivne reparacije treba posmatrati iz ugla šire zajednice, te u njih uključiti mehanizme i procese sektora pravde kako bi se pomoglo društvu da ozdravi, oporavi se i napreduje ka održivom miru. Kolektivne reparacije mogu se uvezati sa razvojnim programima u cilju izgradnje infrastrukture, stambenih i drugih objekata koji su fizički uništeni ili oštećeni. Međutim, važno je naglasiti da iako postoje prilike za uvezivanje sa razvojnim intervencijama u postkonfliktnom periodu za ostvarenje ciljeva kolektivnih reparacija, ti projekti moraju zadržati svoj reparacijski karakter i biti usmjereni konkretno na zajednice kao preživjele, a ne samo na njihove osnovne i trenutne potrebe u svojstvu građana, jer u tom slučaju to ne bi bile reparacije.¹⁶

Kolektivnim reparacijama zadovoljava se potreba zajednice za prenamjenom lokaliteta na kojima su počinjeni zločini kako ne bi bili stalni podsjetnik na bol i stradanje preživjelih tokom sukoba. Međutim, posebno kod izrade programa kolektivnih reparacija u slučajevima etničkog sukoba potrebno je osigurati da se tim programima ne podižu nove tenzije stvaranjem dojma da jedna zajednica zaslužuje kompenzaciju, a druga ne.

Individualne i kolektivne reparacije su snažan mehanizam u procesu ostvarivanja pravde i postoje opravdani razlozi zbog kojih preživjeli

daju prioritet jednoj ili drugoj vrsti reparacija. Individualne i kolektivne reparacije najbolje djeluju kada se međusobno nadopunjuju i unapređuju, ovisno o kontekstu i željama preživjelih.

BOX 1

Povezivanje reparacija sa opsežnom, holističkom politikom tranzicijske pravde

Individualne i kolektivne reparacije moraju se međusobno nadopunjavati i unapređivati, te također nadopunjavati i unapređivati druge elemente sveobuhvatne politike tranzicijske pravde¹⁷, što se može odnositi na krivična gonjenja, institucionalne reforme, komisije za utvrđivanje istine i izgradnju spomenika, čime država nastoji riješiti posljedice zločina. Na primjer, krivična gonjenja za seksualno nasilje povezano sa sukobima, poput nasilja koje je počinjeno u Bosni i Hercegovini, moraju biti povezana sa individualnim i kolektivnim reparacijama transformacijskog karaktera. Mora postojati direktna veza i međusobna nadogradnja između spomenika i kolektivnih reparacija za grupe kojima je šteta nanesena, a mehanizmi za utvrđivanje istine trebaju preporučivati šeme reparacija na osnovu svojih nalaza.

Ženski sudovi su odličan regionalni primjer kako mehanizmi tranzicijske pravde mogu funkcionisati. Nakon gotovo deset godina sukoba na Zapadnom Balkanu, aktivisti i sektor civilnog društva na području regije uvidjeli su potrebu za udruživanjem preživjelih koji će javno podijeliti svoje priče kako bi se bar simbolično priznali zločini počinjeni protiv njih. Članice ženskih organizacija civilnog društva u regionu¹⁸ organizovale su od 7. do 10. maja 2015. godine Ženski sud u Sarajevu kao rezultat opsežnih kampanja na podizanju svijesti. Tokom ovog trodnevnog događaja preko 30 žena javno je svjedočilo o različitim oblicima etnički zasnovanog nasilja, nasilja koje su počinili pripadnici vojske i seksualnog nasilja kojem su bile izložene, te su također govorile i u ime drugih žena žrtava sličnog nasilja. U radu Ženskog suda učestvovalo je 12 stručnjaka i međunarodni savjetodavni odbor čiji su članovi bili predstavnici

nekoliko zemalja EU i 11 sudija koji su dali preporuke i ukazali na trenutnu restriktivnu prirodu mehanizama tranzicijske pravde.

Preživjeli sa Kosova su također učestvovali u Ženskom sudu, te je ovo iskustvo za mnoge imalo transformativan učinak. Ženski sud je bila konkretna potvrda preživjelima da se ne moraju sami nositi sa posljedicama seksualnog nasilja i traumama, izolacijom i stigmatizacijom koja prati ovu vrstu nasilja. Sud je pokazao učesnicima da mogu ostvariti pravdu izvan tradicionalnih mehanizama, koji su ih prema mišljenju mnogih izdali.

Uspjeh Ženskog suda ujedno je potvrda ograničenja pravosudnih institucija koje žene tretiraju isključivo kao žrtve. Ženski sud pridaje vrijednost procesu, a ne samo ishodu. Svi koji su učestvovali u Ženskom sudu su istakli da ovaj sud „ne svrstava žene u kategoriju žrtvi, već u kategoriju boraca“. Ne samo da je Sud pružio prostor preživjelim ženama da se udruže i javno progovore o seksualnom nasilju, već je stvorio i platformu za proučavanje kontinuuma nasilja i načina na koje se različiti oblici nasilja prožimaju prije, tokom i nakon sukoba. U okviru Ženskog suda preživjele su diskutovale o stalnoj viktimizaciji kojoj su izložene kroz ispolitiziranost i zloupotrebu njihovih svjedočenja.

Konačno, kao rezultat Ženskog suda ojačane su mreže žena (široj regiona?), a žene su bile u mogućnosti da svoje najdublje tragedije pretvore u zajedničko djelovanje za pravdu i mir.

“[Ženski sud] je feminističko shvatanje pravde i odgovornosti. Ženski sudovi postaju dominantni i osporavaju prevladavajuće narative o nasilju.”

Stanislava Zajović,

Žene u crnom, Srbija

16 Ujedinjene nacije (2014.). „Izveštaj specijalnog izvjestioca o promociji istine, pravde, reparacije i garancije o neponavljanju“. Oktobar, 2014. A/69/518. Vidi pasuse 40 i 41. Dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/564/67/PDF/N1456467.pdf?OpenElement>

17 Vidi „Šta je tranzicijska pravda?“, Međunarodni sud tranzicijske pravde. Dostupno na: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice>

18 Među navedene organizacije se ubrajaju: Majke Enklava Srebrenice i Žepe, Forum žena i Fondacija CURE iz Bosne i Hercegovine; Centar za ženske studije i Centar za žene žrtve rata – ROSA iz Hrvatske; Mreža žena Kosova; Nacionalno vijeće za ravnopravnost spolova Makedonije; Anima Crnagora; Ženski lobi Slovenije; i Ženske studije i Žene u crnom iz Srbije. Vidi: <https://www.popularresistance.org/the-womens-court-a-feminist-approach-to-justice/>

4. Reparacije po svom obliku, načinu provedbe i učinku treba da djeluju transformacijski.

“Seksualno nasilje često proizilazi iz obrazaca strukturalne podređenosti i diskriminacije muškaraca i žena i doprinosi održavanju takvih obrazaca. U slučaju žena, seksualno nasilje često je rezultat vjerovanja u podređeni položaj žena i mušku seksualnu privilegiju, te zanemarivanja prava žena da ravnopravno s muškarcima ostvaruju svoja ljudska prava. Na sličan način seksualno nasilje nad muškarcima proizilazi iz stereotipa o muškosti i formiranju rodnog i spolnog identiteta na konceptu moći i dominacije. Takve neravnopravnosti mogu još više otežati posljedice zločina. Reparacije treba da djeluju transformacijski na ove neravnopravnosti, umjesto da se njima ponovno uvodi ili promoviraju društvene strukture koje podržavaju takve prakse i ubjeđenja i doprinose činjenju seksualnog nasilja. Premda se isključivo reparacijama ne mogu otkloniti glavni uzroci seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, odnosno okolnosti u društvu koje su omogućile takvo nasilje, reparacije mogu biti pokretač značajnih promjena.” Smjernice, str. 8.

Jedan od osnovnih principa koji se ponavlja u Smjernicama je transformacijski učinak reparacija. Reparacije koje djeluju transformacijski ne tretiraju samo posljedice konkretnog čina seksualnog nasilja, već su fokusirane na širi kontekst nejednakosti koji žene čini podložnim nasilju.

U skoro svim kontekstima, preživjeli seksualnog nasilja povezanog sa sukobima su oslabljeni i na marginama... Ta oslabljenost za preživjele seksualnog nasilja ne prestaje sa prestankom neprijateljstava. Štid, stigma, strahovi, nelagoda, individualna i kolektivna sramota i dalje obezvrjeđuju preživjele.

Siobhan Hobbs

Savjetnica za gender, UN Women, Kosovo

Drugim riječima, da bi reparacije djelovale transformacijski, ne smiju biti usmjerene samo na čin seksualnog nasilja, već na razbijanje neravnopravnosti koja žene čini ranjivim i podložnim ovoj vrsti nasilja. Osobe koje su uključene u izradu programa reparacija trebaju odgovoriti na ključna pitanja i iznaći rješenja za ukidanje strukturalnih neravnopravnosti

koje povećavaju ranjivost žena, uz punu saradnju sa preživjelim. Da bi se takve neravnopravnosti otklonile potrebni su puno opsežniji programi reparacija od jednokratne finansijske pomoći. Transformacijske reparacije u konačnici podrazumijevaju ulaganje u rodnu ravnopravnost, jer društva u kojima je mir trajan su društva u kojima su muškarci i žene najviše ravnopravni.

Težeći transformacijskom djelovanju, programi reparacija također trebaju razmotriti, ovisno od konteksta i stavova preživjelih, mogućnost restitucije ili preraspodjele zemljišta, pravo na nasljeđe za ratne udovice i supruge osoba koje su prisilno nestale, pristupa kreditnim aranžmanima i obrazovanju, te izgradnji vještina i kapaciteta. Reparacijama se stvaraju mogućnosti za zaradu tako da preživjele osobe u ruralnim i urbanim sredinama mogu započeti sa izgradnjom svojih života i svoje budućnosti, ekonomski i socijalno, što može biti važan instrument za veće ekonomsko osnaživanje žena i njihovu samostalnost. Nadalje, programi reparacija trebaju podrazumijevati besplatnu zdravstvenu zaštitu, uključujući zaštitu mentalnog zdravlja, pristup uslugama zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja (poput operacija fistule za preživjele seksualnog nasilja).

Seksualno nasilje tokom sukoba, između ostalog, ima za cilj obezvrijediti žene i muškarce i destabilizirati zajednice. Koristi se kao sredstvo ratovanja, jer počinitelji znaju razarajući učinak tog nasilja na pojedinca, društvo i porodicu kroz nanošenje fizičke i psihičke patnje i kasniju stigmatizaciju. Seksualno nasilje je sredstvo kojim učesnici u borbama ponižavaju i pokoravaju stanovništvo i guše otpor. To je djelotvorno oružje koje ostavlja dugoročne posljedice nakon prvog slučaja nasilja; patnja i trauma se nastavljaju dugo nakon okončanja sukoba i mirovnih pregovora. Da bi reparacije istinski djelovale transformacijski, moraju proaktivno osnažiti preživjele, njihove porodice i zajednice.

Proces reparacija je u tom pogledu vrlo važan za osnaživanje preživjelih, naročito ako oni osjećaju da mogu doprinijeti utvrđivanju načina kojima se osigurava njihovo puno uživanje prava i iskazati svoja mišljenja o potrebi stabiliziranja društava i obnove. Nekoliko govornika na konferenciji više puta je ponovilo da se preživjeli tretiraju kao stvar. Vlasti i eksperti govore u njihovo ime, procesi ih ignorišu, agencije zanemaruju njihove sposobnosti, a njihove zajednice ih u nekim slučajevima i dalje stigmatiziraju. Prema

stavovima nekoliko organizacija civilnog društva, sam angažman preživjelih u zagovaranje, pregovaranje, izradu, provedbu, promociju i monitoring procesnih pravila i mehanizama za reparacije, osim pružanja 'tradicionalnih' koristi poput izgradnje kapaciteta, edukacije i tehničkog osposobljavanja, usluga za očuvanje fizičkog zdravlja i psihosocijalne podrške, često primarno djeluje osnažujuće na preživjele i transformativno na društva u kojima žive.

Učesnici su na kraju istakli kroz nekoliko diskusija da akteri ne smiju posmatrati preživjele samo kroz njihov status preživjelih seksualnog nasilja i da trebaju uvažiti sva njihova iskustva vezana za sukob i sve druge aspekte njihovog identiteta, te tako vrednovati različitost iskustava i mišljenja kojima doprinose procesima.

5. Državama treba pružiti podršku kroz razvojnu saradnju u ispunjenju obaveze osiguranja reparacija.

"Iako su reparacije i razvoj dva različita i odvojena prava, povezivanje s akterima i programima razvoja može se pokazati korisnim za realizaciju održivih reparacija, koje imaju potencijal da transformiraju živote, naročito u zemlji u kojoj su se desila masovna kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava i u kojoj je siromaštvo široko rasprostranjeno." Smjernice, str. 9.

Reparacije i razvoj su dva različita prava, ipak međusobno se mogu nadopunjavati i djelovati u sinergiji. U Smjernicama se ističe da se programi reparacija trebaju povezati sa razvojnim programima kako bi se pospiješio njihov transformacijski učinak i osigurale obostrane, dugoročne koristi.¹⁹

Prilikom osmišljavanja programa reparacija za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima treba iskoristiti mogućnosti za zajednički rad sa razvojnim akterima kako bi se osiguralo da razvojni projekti grade kapacitete i infrastrukturu koja će omogućiti preživjelima da pristupe državnim reparacijama. Na primjer, reparacije u vidu stipendije za djecu preživjelih mogu se povezati sa projektima lokalnog razvoja kako bi se osigurao njihov pristup školama i kapacitet škola da prime ove učenike. Smjernice također naglašavaju potencijal za razvoj pristupa kojima se unapređuje poštivanje ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava u kontekstu izgradnje kapaciteta državnih aktera da ispune svoje obaveze prema preživjelima. To su naglasili i učesnici ovog skupa. Ovaj pristup ukazuje na važnost centralne uloge i učešća

preživjelih koji će pomoći državi i razvojnim akterima da utvrde najkritičnije potrebe preživjelih i nedostatke u kapacitetima i shodno tome usmjere svoje intervencije.

Učesnici su naglasili da se pored uključivanja preživjelih u planiranje i izradu reparacija, njihovim uključivanjem u šire razvojno planiranje i odlučivanje može pojačati transformacijski efekat razvojnih intervencija. Time se postiže dvostruka korist unapređenja razvojnih ishoda ne samo kroz osiguranje da ti ishodi bolje odgovaraju potrebama zajednica, uključujući i preživjele, već i da pružaju preživjelima mogućnosti za osnaženje.

Iako je sinergijsko djelovanje vrlo bitno, razvojni programi ne mogu i ne smiju zamijeniti programe reparacija. Kako je ranije navedeno, treba imati na umu sva ograničenja i opasnosti prevelikog uvezivanja, odnosno stapanja programa reparacija i razvoja. Razvojni akteri, uključujući UN agencije, ne mogu preuzeti ulogu države kao odgovornog subjekta u osiguranju reparacija, niti osloboditi države njihove obaveze prema preživjelima, odnosno obaveze da priznaju odgovornost za seksualno nasilje (i druge oblike kršenja ljudskih prava).

Da bi se realizovao njihov transformacijski potencijal, reparacije i drugi mehanizmi tranzicijske pravde moraju biti dio dugoročnog plana institucionalne reforme i razvoja koji je usmjeren na izgradnju bolje budućnosti i suočavanje s prošlosti. Reparacije tako treba da prepoznaju i odražavaju činjenicu da osnaživanje žena i rodna ravnopravnost imaju najveći potencijal za održiv mir i razvoj.

¹⁹ Ujedinjene nacije (2014.). "Smjernice generalnog sekretara: Reparacije za seksualno nasilje povezano sa sukobima." juni, str. 9-10.

6. U mapiranju, izradi, provedbi, praćenju i evaluaciji reparacija treba osigurati svrsishodno učešće preživjelih i s njima obavljati konsultacije.

“Ujedinjene nacije trebaju zagovarati i podržavati učešće žrtava i konsultacije sa žrtvama kako bi se osiguralo da reparacije imaju željeni učinak, da ih se tako percipira i da postoji vlasništvo nad procesom. To je također važno u pogledu sigurne dostupnosti reparacija bez isključenja ili marginalizacije bilo koje grupe žrtava.

Osiguranje dostupnosti zahtijeva adekvatno utvrđenje pravnih, kulturoloških, ekonomskih i drugih prepreka s kojima su se žrtve susrele, te njihovih zabrinutosti koje se, između ostalog, odnose na nedostatak sigurnosnih uslova, ekonomskih resursa i strah od osвете ili ostracizma. Na primjer, žrtve seksualnog nasilja mogu biti interno raseljena lica ili izbjeglice, što im može otežati učešće u procesu ili konsultacijama. Domaćim politikama i mehanizmima reparacija treba predvidjeti posebne mjere za prevazilaženje ovih prepreka kako bi se potaklo i olakšalo učešće žrtava i konsultacije s njima.” Smjernice, str. 10-11.

BOX 2

Ništa o nama bez nas

Tokom dvodnevnog skupa, često je ponavljana potreba uključivanja preživjelih u sve aspekte osmišljavanja i provedbe reparacija, ali i u zagovaranje, terenski rad i aktivnosti zagovaranja. Na primjer, učesnici su govorili da je važno osigurati da preživjeli predvode kampanje zagovaranja usmjerene na zakonodavce i vlasti kako bi se osiguralo da njihova iskustva i potrebe budu formulisane na načine koji ih osnažuju. Uz to, aktivnosti podizanja svijesti s ciljem eliminacije stigmatizacije preživjelih i rad na tome da preživjeli i njihove porodice znaju za konsultativne procese i mogu u njima učestvovati, ili da samo znaju za postojeće mehanizme koji im stoje na raspolaganju, također moraju biti osmišljeni sa fokusom na perspektivama preživjelih, kako bi se osiguralo da poruke ne dovode do dalje stigmatizacije ili “otkrivaju” preživjele u zajednicama u kojima stigmatizacija ostaje ključna prepreka.

Akteri iz civilnog društva na području Balkana svjesni su značaja zajedničkog rada sa

preživjelima i koliko je važno uključiti ih u sve aspekte zagovaranja i izrade programa, njihove provedbe i evaluacije. Tokom i nakon oružanih sukoba na području Zapadnog Balkana individualne usluge i službe zdravstvene zaštite, grupe žena i organizacije u zajednici odigrale su ključnu ulogu u pružanju podrške preživjelima CRSV u nedostatku koordiniranog odgovora međunarodnih agencija i lokalnih vlasti. Ove snage “prvog odgovora” pružile su medicinsku, psihološku, ekonomsku i povremeno pravnu pomoć, te su prikupile i sačuvale dokaze o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima i svjedočenja preživjelih.

Međunarodne organizacije i domaće vlasti u periodu odmah nakon rata u regionu nisu uradile dovoljno da osiguraju svrsishodno učešće žena, a još manje preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u odlučivanju u pogledu obnove, razvoja i osnivanja institucija. Preživjeli seksualnog nasilja povezanog sa sukobima su rijetko konsultovani u procesu donošenja zakona o civilnim žrtvama rata, zbog čega su velikim dijelom izostavljeni kao kategorija koja ima pravo na reparacije. Organizacije civilnog društva i grupe preživjelih morali su raditi pune dvije decenije na zagovaranju priznavanja prava na učešće u izradi zakona i politika o reparacijama.

Primjera radi, nakon što je prvobitni zakon o civilima koji su preživjeli rat usvojen 2006. godine na Kosovu, bez konsultacija sa ženama koje su preživjele seksualno nasilje povezano sa sukobima, preživjele i organizacije žena počele su vršiti pritisak za usvajanje izmjena i dopuna zakona²⁰ kojim će se preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima priznati kao kategoriju koja ima pravo na programe reparacija. Grupe poput Ženske mreže Kosova zagovarale su skupa sa preživjelim konsultacije kod izrade izmjena i dopuna, te su pomogle u provedbi nacionalne kampanje zagovaranja, koja je dobila veliku podršku vlade za usvajanje amandmana. Četvrta predsjednica Kosova, Atifete Jahjaga, pokazala se kao dobra saveznica apelujući na Parlament da usvoji novi zakon i formirajući Nacionalno vijeće za preživjele. Vijeće je zauzelo sveobuhvatan i kreativan pristup u rješavanju mnogih prepreka koje sprječavaju preživjele da pristupe uslugama i beneficijama. Zakon je dobar primjer mogućnosti koje vlade mogu iskoristiti da pomognu preživjelima (vidi studiju slučaja o Kosovu u daljem tekstu).

Drugi primjer dolazi iz Hrvatske gdje su poput Kosova u periodu odmah nakon rata grupe civilnog društva, predvođene Centrom za žene žrtve rata, pružile psihološku pomoć preživjelima

i vršile prikupljanje dokaza. Hrvatske vlasti su tek 2011-12. pokazale pravi interes za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima i reparacije. Ured UNDP u Hrvatskoj i Ured predsjednika Republike Hrvatske organizovali su 2011. godine okrugli stol na visokom nivou u Vukovaru o interdisciplinarnim aspektima seksualnog nasilja u ratu, nakon čega su vođene diskusije o mjerama zaštite, oporavka i pravde za preživjele silovanja tokom rata. Uz podršku Ureda predsjednika Republike Hrvatske UNDP je prikupio stavove preživjelih kako bi se utvrdio njihov tačan broj i kreirala baza dokaza, te izradile preporuke za reparacije usmjerene na preživjele²¹. Ministarstvo za pitanja branitelja oformilo je nakon toga radnu grupu o pravima preživjelih seksualnog nasilja tokom sukoba. Radna grupa je pristupila izradi novog zakona o pravima preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, oslanjajući se na podatke UNDP-a, koji je usvojen u junu 2015. godine.

Zakon predviđa sveobuhvatne reparacije putem administrativne odluke, na osnovu načela bona fide²² i formiranje povjerenstva za reviziju zahtjeva preživjelih. Komisiju čine, između ostalog, stručne osobe iz oblasti mentalnog i fizičkog zdravlja i pravni eksperti koji imaju dugogodišnje iskustvo u radu sa preživjelima. Zakonom se teret dokazivanja na strani preživjelih znatno smanjuje i, što je najbitnije, zakon osigurava da preživjeli mogu tražiti reparaciju bez obzira na etničku pripadnost počinitelja (vidi studiju slučaja o Hrvatskoj u daljem tekstu).

Iako međunarodne NVO i agencije, te pojedine vlade, tek 20 godina nakon sukoba puno više uključuju mišljenje preživjelih i njihove sugestije, činjenica da je trebalo da prođe tako puno vremena doprinijela je mnogim preprekama u ostvarivanju reparacijske pravde i trajne stabilnosti. Neuključenjem preživjelih u mirovne pregovore, zbog čega su njihove potrebe u potpunosti zanemarene, izgubljen je i ključni aspekt demilitarizacije i tranzicije društava. Nekoliko govornika istako je važnost inkluzije žena i preživjelih CRSV na svim nivoima zajedno sa međunarodnim akterima i učesnicima u borbama tokom svih faza pregovora o prekidu neprijateljstava, mirovnih sporazuma, te planiranja razvoja i obnove.

7. Potrebno je osigurati hitne privremene reparacije za rješavanje trenutnih potreba da bi se izbjegla trajna šteta.

„Osiguranje sveobuhvatnog obeštećenja za žrtve zahtijeva vrijeme, resurse, koordinaciju, stručna znanja i političku volju. Prema dosadašnjim iskustvima, za realizaciju reparacija u većini slučajeva trebalo je da prođe mnogo godina nakon sukoba ili represije koja je dovela do kršenja. Iz tih razloga UN treba podržati napore na uvođenju hitnih privremenih reparacija kako bi se pružio hitan odgovor na štetu koja izravno pogađa žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Hitne privremene reparacije treba razlikovati od mjera socijalne ili humanitarne pomoći, jer se zasnivaju na priznavanju odgovornosti od strane države i zahtijevaju državnu i političku podršku.“ Smjernice, str. 12.

Dobrano prije prestanka nasilja, prije pregovora i potpisivanja mirovnih sporazuma, preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima trebaju usluge, jer su mnoge od njih interno raseljene osobe i izbjeglice. Snage prvog odgovora koje pružaju ovakve humanitarne usluge imaju priliku da dobiju vrijedne informacije o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima da bi pomogle u usmjeravanju odgovora, uključujući i hitne privremene reparacije. Primjeri ovakvih privremenih mjera, između ostalog, uključuju podjelu hitne novčane pomoći preživjelima ili brzi pristup uslugama zdravstvene zaštite, radi primanja anti-retroviralne i drugih terapija, operacija fistule i hitnog psihijatrijskog i psihosocijalnog zbrinjavanja.

U haotičnim konfliktnim i postkonfliktnim situacijama, može biti teško, ili čak nemoguće, da vlasti ili međunarodne agencije koordiniraju i dostave velike hitne privremene reparacije. Međutim, lokalizirani mehanizmi, kao što su, između ostalog, komisije za istinu i ženski sudovi mogu pomoći kao osnova za provođenje programa privremenih reparacija.

20 Izmjene i dopune Zakona br. 03/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika oslobodilačke vojske Kosova, žrtvama seksualnog nasilja za vrijeme rata, civilnim žrtvama i njihovim porodicama. Preživjeli su na Kosovu organizovali i zagovarali amandmane na postojeće zakone, a ne usvajanje novih zakona, jer su se bojali da bi ih to moglo dodatno stigmatizirati.

21 UNDP (2013.). Procjena broja žrtava seksualnog nasilja tijekom Domovinskog rata na području Republike Hrvatske i optimalni oblici obeštećenja i podrške žrtvama. Zagreb. Dostupno na: <http://www.hr.undp.org/content/dam/croatia/docs/Research%20and%20publications/socialinclusion/UNDP-HR-SEXUAL%20VIOLENCE%20IN%20CONFLICT-RESEARCH-ENG-2014.pdf>

22 Načelo bona fide, u dobroj volji, bez namjere da se počini obmana, odnosi se na prihvatanje izjave žrtve bez obaveze prilaganja dodatnih dokaza poput medicinske ili policijske evidencije i pozitivan je pomak za sve preživjele rodno zasnovanog nasilja i seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.

Preživjele su spremne na razgovor odmah, a mi često izgubimo tu priliku. Ako odmah ne zabilježite njihove priče, propušta se vrijedna prilika. Neposredno nakon rata, preživjele su dio grupe mnogih drugih preživjelih, njihov status preživjelih je uobičajeniji, ali s protekom vremena počinju reintegraciju u društvo i povećava se njihov osjećaj izoliranosti kao "preživjelih", u njihovoj okolini je manje preživjelih, povećavaju se efekti stigmatizacije, zatvaraju se i prestaju govoriti o svojim iskustvima. Treba imati na umu da praćenje i izvještavanje o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima dobiva zamah u vrijeme izbjegličkih kriza, kada su ljudi spremni da govore o tome.

Flora Macula

Rukovoditeljica ureda, UN Women, Kosovo

Od suštinske je važnosti da obezbjeđenje hitnih privremenih reparacija ne bude politizirano ili korišteno kao opravdanje za ograničavanje ili smanjivanje dugoročnih programa reparacije. Potrebno je napraviti jasnu razliku između ova dva oblika reparacija, koje bi u idealnoj situaciji trebali nadopunjavati jedan drugog, kako bi se preživjelima, porodicama i zajednicama pružio najširi raspon kratkoročnih i dugoročnih usluga.

8. Potrebno je osigurati da su na snazi ogovarajuća procesna pravila kojima se reguliraju postupci u vezi sa seksualnim nasiljem i zahtjevi za reparacijama.

„...UN podržava usvajanje procesnih pravila kojima se reguliraju pitanja seksualnog nasilja u sudskim i administrativnim postupcima u cilju zaštite žrtava, uzimajući u obzir i prava optuženog.“ Smjernice, str. 13.

Nakon nasilnog sukoba i rata državne institucije, uključujući pravne i pravosudne sisteme, programe socijalne zaštite i administrativne programe, kao i infrastrukturu i usluge, su značajno oslabljeni, ili čak ne postoje. Upravo takvo haotično okruženje omogućava nekažnjivost i ukida institucionalne i rodno osjetljive načine ostvarivanja pravde za preživjele i njihove porodice. Kako je naglasilo

više učesnika, od ključne je važnosti da se u ranoj fazi započne proces uspostavljanja, obnove i jačanja procesnih pravila koja garantiraju prava preživjelih i omogućuju im da pristupe mehanizmima reparacije sudskim putem (krivični postupci i parnice), kao i kroz administrativne postupke.

Na nekim lokacijama su vlasti nedavno revidirale zakone koji se odnose na preživjele seksualnog nasilja. Primjerice u Hrvatskoj je 2013. godine UNDP proveo studiju²³ o instrumentima reparacije koja je utvrdila *lex specialis*²⁴ kao najbolji pravni okvir za prevazilaženje činjenice da zakoni doneseni neposredno nakon rata nisu propisali prava preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. U Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj, Hrvatskoj i na Kosovu gdje se reparacije za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima trenutno razmatraju ili su revidirane, čini se da vlasti uključuju perspektive preživjelih, daju prednost procedurama koje ublažavaju dodatnu stigmatizaciju i uspostavljaju mehanizme, kao što su radne grupe i komisije za ocjenu zahtjeva sastavljene od kvalificiranih članova koji imaju iskustvo u radu sa preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima da daju dalje preporuke i razmatraju zahtjeve. U svakom od ovih konteksta su međunarodne organizacije, međunarodne nevladine organizacije i domaće organizacije civilnog društva pružile tehničku podršku, izgradnju kapaciteta i edukaciju i savjete za organe vlasti, zakonodavna tijela i pružatelje usluga, kako bi podigli svijest o potrebama preživjelih. Iako se radi o pozitivnim pomacima, ostaje da se uradi još mnogo toga kako bi se odgovorilo na izazove s kojima se preživjele, njihove porodice i zajednice suočavaju i kako bi se njihova društva dodatno stabilizirala.

23 UNDP (2013.). Procjena broja žrtava seksualnog nasilja... Dostupno na: <http://www.hr.undp.org/content/dam/croatia/docs/Research%20and%20publications/socialinclusion/UNDP-HR-SEXUAL%20VIOLENCE%20IN%20CONFLICT-RESEARCH-ENG-2014.pdf>

24 U međunarodnom pravu, instituti *lex specialis* i *lex generalis* definiraju odnos između međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava u kontekstu zajedničkog člana dva (međunarodni oružani sukob) i zajedničkog člana tri (oružani sukob koji nema međunarodni karakter) Ženevskih konvencija. U svim situacijama oružanog sukoba primjenjuje se pravo za zaštitu ljudskih prava, međutim u slučaju kolizije između *lex generalis* i *lex specialis* primjenjuje se *lex specialis*. Vidi OHCHR (2011.). Međunarodna pravna zaštita ljudskih prava u oružanom sukobu. Dostupno na: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf

ZAPADNI BALKAN KAO LABORATORIJ ZA PITANJA REPARACIJA

Dobre prakse u oblasti reparacija

Učesnici su tokom dvodnevne konferencije s entuzijazmom podijelili obilje utvrđenih dobrih praksi. Ukratko, ove dobre prakse fokusiraju se na nekoliko osnovnih preporuka:

- garancija povjerljivosti podataka preživjelih;
- osiguranje participatornih procedura izrade, provedbe i evaluacije programa reparacije i da preživjele imaju priliku za učešće i priliku da ih se sasluša u svakom koraku datog procesa;
- osiguranje da su reparacije prilagođene lokalnom kontekstu i potrebama i da su dovoljno kompleksne i višeslojne kako bi odgovorile na te potrebe;
- potvrda važnosti priznavanja muškaraca koji su preživjeli seksualno nasilje povezano sa sukobima i
- osiguravanje da reparacije podržavaju transformacijsku i egalitarnu reformu zakonodavstva, pravosuđa, sigurnosti i ekonomske reforme.

Više informacija o preporukama konferencije sadržano je u nastavku u dijelu Novi načini promišljanja reparacija: preporuke ključnim akterima.

Zakoni o reparacijama za seksualno nasilje povezano sa sukobima na Zapadnom Balkanu

KOSOVO	
Zakon/propis koji uređuje seksualno nasilje povezano sa sukobima	<ul style="list-style-type: none"> • 2011 – Zakon br. 04/L-054, o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika oslobodilačke vojske Kosova, civilnih žrtava i njihovih porodica. • 2014 – Zakon br. 04/L-172, o izmjenama i dopunama zakona br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika oslobodilačke vojske Kosova, žrtvama seksualnog nasilja za vrijeme rata, civilnim žrtvama i njihovim porodicama. • 2015 – Uredba (VRK) br. 22/2015 o određivanju procedura za priznavanje i verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja tokom oslobodilačkog rata Kosova. • 2016 – Uredba (VRK) br.10/2016 o izmjenama i dopunama Uredbe br. 22/2015 za vladinu komisiju za priznavanje i verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja tokom oslobodilačkog rata na Kosovu.
Kojoj kategoriji pripadaju preživjeli seksualnog nasilja?	<ul style="list-style-type: none"> • Žrtve seksualnog nasilja za vrijeme rata²⁵
Definicije	<ul style="list-style-type: none"> • „Žrtve seksualnog nasilja za vrijeme rata“ = „lica seksualno zlostavljena i silovana u periodu 27.2.1998. do 20.6.1999. godine.“²⁶
Ko nije uključen?	<ul style="list-style-type: none"> • Među preživjelima seksualnog nasilja, one preživjele koje su izložene seksualnom nasilju u bilo koje vrijeme izvan definiranog perioda (od 27.02.1998. do 20.06.1999.) i one koje su odlučile da ne podnose zahtjev, ili nisu u mogućnosti da podnesu zahtjev za verifikaciju statusa.
Vrste reparacije	<p>Individualna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lična invalidska penzija (usklađena sa penzijama za civilne invalide)²⁷ • zdravstvene usluge van zemlje za pogoršanje zdravstvenog stanja, koje je posljedica rata i za koje nema liječenja u zemlji • Prednost pri zapošljavanju u javnom i privatnom sektoru • Oslobađanje od poreza na imovinu (pod uslovom ekonomskog stanja) • Stambeno zbrinjavanje²⁸ <p>Kolektivna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nema

25 UN Women (2016.). "Reparations soon for conflict related sexual violence survivors in Kosovo" 15.3.2016, posjećeno 13.12.2016. Dostupno na: <http://eca.unwomen.org/en/news/stories/2016/03/kosovo--new-regulation-sexual-violence>.

26 Zakon br. 04/L-172, čl. 4, 20.03.2014, "Zakon o izmjenama i dopunama Zakona br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika oslobodilačke vojske Kosova, žrtvama seksualnog nasilja za vrijeme rata, civilnim žrtvama i njihovim porodicama". Dostupno na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/04-L-172%20a.pdf>.

27 Ibid., čl. 5.

28 Ibid., čl. 6.

29 Ibid., čl. 7. Međutim, ovo se može različito tumačiti. U verzijama zakona na albanskom i srpskom jeziku Zakon isključuje samo osobe koje su „silovane“ iz procjene invaliditeta, ali ne i širu kategoriju žrtava „seksualnog nasilja“.

30 Ibid., čl. 7.

Da li preživjele seksualnog nasilja moraju prelaziti prag stepena invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> • Ne, preživjele seksualnog nasilja su izuzete od procjene stepena invaliditeta kojoj se podvrgavaju drugi civilni invalidi²⁹
Iznos novčanih beneficija	<ul style="list-style-type: none"> • Iznos osnovice penzije koji utvrđuje vlada.³⁰
Mehanizam za ocjenu zahtjeva preživjelih	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon propisuje osnivanje vladine komisije koja će biti sastavljena od po jednog predstavnika Kancelarije premijera, Ministarstva za rad, Ministarstva pravde, Ministarstva zdravlja, Instituta za ratne zločine, jednog kliničkog psihologa, jednog psihijatra, jednog pravnika, jednog predstavnika civilnog društva sa iskustvom u aktivnostima pomoći i zaštite žrtava seksualnog nasilja.³¹
Rokovi ili zastare	<ul style="list-style-type: none"> • Pet godina od početka rada relevantne komisije³² (za razliku od drugih kategorija za koje je krajnji rok godinu dana).
Odredba o zaštiti privatnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon propisuje obavezu vlade da štiti lične podatke i identitet podnosioca zahtjeva za verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja³³
BOSNA I HERCEGOVINA	
Republika Srpska³⁴	
Zakon/propis koji uređuje seksualno nasilje povezano sa sukobima	<ul style="list-style-type: none"> • 1993 – Zakon br. 25/93, Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata³⁵ • 1994 – Zakon br. 1/94 i 32/94 (izmjene i dopune)³⁶ • 2007 – Zakon br. 37/07 i 60/07 (izmjene i dopune)³⁷ • 2009 – Zakon br. 111/09 i 118/09 (izmjene i dopune)³⁸ • 2010 – Zakon br. 02/4.3-409 /10 (prečišćena verzija)³⁹
Kojoj kategoriji pripadaju preživjeli seksualnog nasilja?	<ul style="list-style-type: none"> • Civilne žrtve rata

³¹ Ibid., čl. 8.

³² Ibid., čl. 9.

³³ Ibid., čl. 19.A („Zaštita podataka lica koja su pretrpjela seksualno nasilje i silovanje”).

³⁴ U Republici Srpskoj radi se na novom zakonu koji treba osigurati prava žrtava torture. Preživjeli seksualnog nasilja povezanog sa sukobima će biti posebna kategorija prema ovom Zakonu.

³⁵ Međunarodna komisija za nestale osobe, Institut za traženje nestalih Bosne i Hercegovine, Centar za slobodan pristup informacijama (2007.) Vodič za civilne žrtve rata: kako ostvariti pravo na zaštitu kao civilna žrtva rata u Republici Srpskoj. Dio I, pasus 1. Dostupno na: <http://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/guidebook-wictim-of-war-rs.pdf>.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Fond za humanitarno pravo (2004.). „Administrativne reparacije u Srbiji - analiza postojećeg zakonskog okvira”, str. 4. Dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/03/Administrative_reparations_in_Serbia_an_analysis_of_the_existing_legal_framework.pdf.

³⁹ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata. Službeni glasnik RS br. 79/07. Zakonodavni odbor Narodne skupštine Republike Srpske, 15.3.2010. Dostupno na: <http://pravnik.ba/wp-content/uploads/2015/03/ZAKON-O-ZASTITI-CIVILNIH-ZRTVA-RATA-RS.pdf>. Izrađen je nacrt ovog zakona, ali u januaru 2017. godine zakon još uvijek nije bio usvojen.

Definicije	<ul style="list-style-type: none"> • Civilne žrtve = „1) lice kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma zlostavljanjem, silovanjem, odnosno lišavanjem slobode (zatvor, koncentracioni logor, internacija, prinudni rad) ili koje je u zbjegu od strane neprijatelja zadobilo ranu, povredu, ozljedu i kod koga je nastupilo oštećenje organizma najmanje 60% , kao i lice koje je pod navedenim okolnostima ubijeno, poginulo, umrlo ili nestalo; 2) lice koje je zadobilo oštećenje organizma najmanje 60%, usljed ranjavanja ili povreda nastalih u vezi s ratnim operacijama, kao što su: bombardovanje, ulične borbe zalutali metak minobacačka i topovska granata i sl; 3) lice koje je zadobilo oštećenje organizma najmanje 60%⁴⁰ usljed ranjavanja ili povreda nastalih od zaostalih vojnih materijala ili kao posljedica neprijateljskih diverzantskih akcija. ⁴¹ • Pravo po ovom zakonu imaju i članovi porodice civilne žrtve rata ubijene, poginule, umrle ili nestale pod gore navedenim okolnostima i članovi porodice umrlog lica kojem je bilo priznato svojstvo civilne žrtve rata.
Ko nije uključen?	<ul style="list-style-type: none"> • Preživjele seksualnog nasilja koje ne mogu dokazati oštećenje organizma najmanje 10% pored mentalnog oštećenja (koje se smatra jednakim oštećenju organizma 50%)⁴² • Civilne žrtve, uključujući preživjele seksualnog nasilja, koje su pretrpjele oštećenje organizma u periodu koji ne potpada pod sljedeće kategorije: (a) nakon 9.1.1992. (u slučaju državljana RS) i (b) od 18.8.1990. do 9.1.1992. (u slučaju bivših državljana SFRJ) pod uslovom da su stekli državljanstvo RS i prijavili prebivalište)⁴³ • Civilne žrtve, uključujući preživjele seksualnog nasilja, koje nisu podnijele zahtjev za ostvarenje prava prije isteka roka 2007. godine.⁴⁴ • Civilne žrtve koje nemaju medicinsku dokumentaciju koja datira najkasnije godinu dana od dana nastanka oštećenja, odnosno od dana prestanka okolnosti pod kojima je oštećenje nastalo. • Civilne žrtve koje nisu registrovane kao državljani entiteta Republika Srpska. • Identitet počinioca nije osnova za isključenje, osim u slučaju izbjeglica, gdje počilac mora biti iz neprijateljskih snaga, da bi žrtva mogla ostvariti prava.⁴⁵ Zakon također propisuje da: „Pravo po ovom zakonu ne mogu ostvariti lica koja su bila pripadnici neprijateljskih formacija, odnosno pomagači neprijatelja”.

40 Ibid.

41 Vidi gore, fusnota 37, dio I, pasus 4.

42 Amnesty International Secretariat (2009.) Bosna i Hercegovina: „Čija pravda?“ Žene Bosne i Hercegovine još čekaju, , str. 43. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR63/006/2009/en/>.

43 Međunarodna komisija za nestale osobe, Institut za traženje nestalih Bosne i Hercegovine, Centar za slobodan pristup informacijama (2007.) Vidi gore, fusnota 37, dio I, pasus 9.

44 Ibid.

45 Vidi Ujedinjene nacije (2014.). Izvještaj specijalnog izvjestioca o promociji istine, pravde, reparacije i garancije o neponavljanju. Oktobar 2014. A/69/518; i Fond za humanitarno pravo (2004.). Administrativne reparacije u Srbiji - analiza postojećeg zakonskog okvira.

Vrste reparacije	<p>Individualna</p> <ul style="list-style-type: none"> • civilna invalidnina (porodična invalidnina) • dodatak za njegu i pomoć drugog lica • dodatak za člana porodice nesposobnog za rad • dodatna novčana pomoć • dodatak za samohranost • zdravstvena zaštita • profesionalna rehabilitacija⁴⁶ <p>Kolektivna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nema
Da li preživjele seksualnog nasilja moraju prelaziti prag stepena invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> • Preživjele seksualnog nasilja moraju dokazati oštećenje organizma najmanje 10% da bi mogle ostvariti prava. Preostalih 50% (da bi se ostvario prag od 60%) se odobrava po osnovu mentalnog oštećenja
Iznos novčanih beneficija	<ul style="list-style-type: none"> • Mjesečna davanja kreću se od 100 do 350 KM, u zavisnosti od stepena oštećenja organizma⁴⁷
Mehanizam za ocjenu zahtjeva preživjelih	<ul style="list-style-type: none"> • Traži se medicinska dokumentacija koja datira najkasnije godinu dana od dana nastanka oštećenja, odnosno od dana prestanka neprijateljstava, a koja potvrđuje stepen oštećenja⁴⁸ • O zahtjevima odlučuje nadležni opštinski organ uprave na čijem području podnosilac zahtjeva ima prebivalište odnosno boravište.⁴⁹ • O žalbi protiv rješenja prvostepenog organa rješava Ministarstvo za pitanja boraca i žrtava rata⁵⁰
Rokovi ili zastare	<ul style="list-style-type: none"> • Prvi period za podnošenje zahtjeva završio se u 2000. U 2007. godini ponovno je omogućeno podnošenje zahtjeva tokom šest mjeseci⁵¹ nakon čega je rok za podnošenje zahtjeva istekao.
Odredba o zaštiti privatnosti	<ul style="list-style-type: none"> • NP

46 Vidi gore, fusnota 37, dio III, pasus 9..

47 Vidi gore, fusnota 44, str. 43.

48 Ibid.

50 Vidi gore, fusnota 37, dio IV, pasus 32.

51 Ibid.

52 Vidi gore, fusnota 44, str. 42.

53 Bosna i Hercegovina: Zakon iz 1999. o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom. Dostupno na: <http://www.refworld.org/docid/4d30226f2.html>

54 „Službene novine Federacije BiH”, broj: 36/99. Dostupno na: <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Zakon%20o%20osnovama%20socijalne%20zastite%20zastite%20civilnih%20zrtava%20rata%20i%20zastite%20obitelji%20sa%20djecom.pdf>.

55 Dobrica Jonjić, Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije Bosne i Hercegovine, napomene tokom konferencije.

56 "Službene novine Federacije BiH", broj 14/09 /11.3.2009. Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2009/zakoni/8bos.htm>.

57 Saša Gajin (ur.) (2015.). Model zakona o pravima civilnih žrtava povreda ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001. (2015.), str. 26. Dostupno na: https://issuu.com/dhrpraxis/docs/model_law_of_the_rights_of_civilian.

Federacija Bosne i Hercegovine	
Zakon/propis koji uređuje seksualno nasilje povezano sa sukobima	<ul style="list-style-type: none"> • 1999 – Zakon br. 36/99, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom⁵² • 2004 – Zakon br. 54/04 (izmjene i dopune)⁵³ • 2006 – Zakon br. 39/06 (izmjene i dopune)⁵³ – uključivanje posebne novčane naknade za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Pored toga, preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima uključene su kao posebna podkategorija civilnih žrtava rata bez uslova za dokazivanje stepena invaliditeta.⁵⁵ • 2009 – Zakon br. 14/09 (izmjene i dopune)⁵⁶ • 2016 – Zakon br. 45/16
Kojoj kategoriji pripadaju preživjeli seksualnog nasilja?	<ul style="list-style-type: none"> • Žrtve seksualnog nasilja, kao posebna podkategorija civilnih žrtava rata⁵⁷
Definicije	<ul style="list-style-type: none"> • Civilna žrtva rata = „osoba kod koje je nastupilo tjelesno oštećenje u toku ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti uslijed ranjavanja ili drugog oblika ratne torture, uključujući mentalno oštećenje ili značajno pogoršanje zdravlja, nestanak ili smrt takve osobe“⁵⁸ te osoba koja pati od „neke bolesti uzrokovane zlostavljanjem, lišenjem slobode, nezakonitim kažnjavanjem, nezakonitim pritvaranjem, zatvaranjem, zatvaranjem u koncentracioni logor, prisilnim radom, tokom rata ili neposredne ratne opasnosti, pod uslovom da je ta bolest „značajno narušila zdravlje“⁵⁹
Ko nije uključen?	<ul style="list-style-type: none"> • Osobe koje ne mogu dokazati tjelesno oštećenje od najmanje 60%,⁶⁰ osim u slučajevima seksualnog nasilja⁶¹ • Identitet počinioca nije osnova za isključenje⁶²
Vrste reparacije	<p>Individualna: Minimalne beneficije su propisane okvirnim zakonom na nivou Federacije, a provode se u skladu sa kantonalnim zakonom, koji može propisivati dodatna prava.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lična invalidnina • Porodična invalidnina • Osposobljavanje za rad • Prioritet u zapošljavanju i stambenom zbrinjavanju • Psihološka i pravna pomoć⁶³ • Dodatak za njegu i pomoć druge osobe; ortopedski dodatak; novčana podrška za troškove liječenja i nabavku ortopedskog pomagala; pravo na osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, pre-kvalifikacija i dokvalifikacija); <p>Kolektivna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nema

58 Vidi gore, fusnota 44, str. 40.

59 Vidi gore, fusnota 40, str. 13, citat člana 5. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom, Službene novine Federacije BiH, br. 39/06.

60 Vidi gore, fusnota 44, str. 40.

61 Ibid. str. 41.

62 Vidi gore, fusnota 40, str. 13.

63 Ibid.

64 Vidi gore, fusnota 44, str. 41.

Da li preživjele seksualnog nasilja moraju prelaziti prag stepena invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> • Preživjele seksualnog nasilja su izuzete od praga 60-postotnog invaliditeta
Iznos novčanih beneficija	<ul style="list-style-type: none"> • Naknada za preživjele silovanja je oko 500 KM⁶⁴
Mehanizam za ocjenu zahtjeva preživjelih	<ul style="list-style-type: none"> • Prema nedavnim izmjenama i dopunama, odluke o statusu preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima donosi Komisija. Ranije je procedura za dobivanje statusa žrtve seksualnog nasilja uključivala potvrdu od strane ovlaštenog udruženja putem ljebarskih pregleda i/ili medicinske dokumentacije⁶⁵. Sa novom Komisijom to više neće biti slučaj. • Organi koje ovlasti Kanton regulišu i isplaćuju naknade,⁶⁶ a sav novac dolazi iz budžeta Federacije i kantona. • Nadležno ministarstvo FBiH – Ministarstvo rada i socijalne politike⁶⁷ – prati provedbu zakona.⁶⁸
Rokovi ili zastare	<ul style="list-style-type: none"> • Nema roka
Sigurimi i privatësisë	<ul style="list-style-type: none"> • Nije primjenjivo

Brčko Distrikt

Zakon/propis koji uređuje seksualno nasilje povezano sa sukobima	<ul style="list-style-type: none"> • Odluka Skupštine Brčko Distrikta o zaštiti civilnih žrtava rata, od 8.8.2012. godine i Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o zaštiti civilnih žrtava rata od 3.6.2015. godine.
Kojoj kategoriji pripadaju preživjeli seksualnog nasilja?	<ul style="list-style-type: none"> • Civilne žrtve rata
Definicije	<ul style="list-style-type: none"> • Civilnom žrtvom rata smatra se lice kod kojeg je nastupilo trajno psihičko oštećenje usljed seksualnog zlostavljanja i silovanja, kao lice s posebnim statusom, kod kojeg se nastalo oštećenje ne utvrđuje procentom.
Ko nije uključen?	<ul style="list-style-type: none"> • Isključuje osobe koje ne žive u Brčko Distriktu.

65 Ibid., str. 45.

66 Zakon br. 36/99, čl. 8, 78, 6.9.1999, o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, Dostupno na: <http://www.refworld.org/pdfid/4d30226f2.pdf>.

67 Aida Malkić i Tea Hadžiristić (2016.), "Intersekcijne nejednakosti u socijalnoj zaštiti u Bosni i Hercegovini: Rezultati empirijske studije", Centar za društvena istraživanja ANALITIKA, str. 8. Dostupno na: http://www.analitika.ba/sites/default/files/inequality_eng_-_izvjestaj_2403.pdf.

68 Zakon br. 36/99, čl. 8, 78, 6.9.1999, o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, Dostupno na: <http://www.refworld.org/pdfid/4d30226f2.pdf>.

Vrste reparacije	<ul style="list-style-type: none"> • (1) Osnovna prava: <ul style="list-style-type: none"> a) civilna invalidnina; b) porodična invalidnina; c) dodatak na njegu i pomoć drugog lica; d) zdravstvena zaštita i oslobađanje od plaćanja troškova participacije za korištenje usluga primarne i sekundarne zdravstvene zaštite; e) ortopedski dodatak; f) naknada pogrebnih troškova. • (2) Pored prava iz stava 1, utvrđuju se i dopunska prava, uključujući: <ul style="list-style-type: none"> a) pravo na pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala; b) osposobljavanje za rad u vidu profesionalne rehabilitacije, prekvalifikacije i dokvalifikacije; c) pravo na posebne projekte zapošljavanja; d) pravo na prioritetno stambeno zbrinjavanje; e) pravo na besplatnu pravnu pomoć.
Da li preživjele seksualnog nasilja moraju prelaziti prag stepena invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> • Ne
Iznos novčanih beneficija	<ul style="list-style-type: none"> • 70% prosječne mjesečne plate u Brčko Distriktu (otprilike 570 KM, što može varirati u zavisnosti od promjena prosječne neto plate). Prava se pokrivaju iz budžeta Distrikta.
Mehanizam za ocjenu zahtjeva preživjelih	<ul style="list-style-type: none"> • Prvostepeno tijelo koje odlučuje o zahtjevima za dodjelu statusa je Odjel za zdravstvo i ostale usluge Brčko Distrikta. Preživjeli zatim prolaze intervju pred Komisijom BD za odobravanje statusa.
Rokovi ili zastare	<ul style="list-style-type: none"> • Nema roka
Odredba o zaštiti privatnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Nije primjenjivo

Republika SRBIJA	
Zakon/propis koji uređuje seksualno nasilje povezano sa sukobima	<ul style="list-style-type: none"> 1996: Zakon br. 52/96, Zakon o pravima civilnih žrtava rata,⁶⁹ također poznat i kao Zakon o pravima civilnih invalida rata⁷⁰
Kojim kategoriji pripadaju preživjeli seksualnog nasilja?	<ul style="list-style-type: none"> Civilni invalidi rata
Definicije	<ul style="list-style-type: none"> Civilni invalid rata = „lice kod koga nastupi telesno oštećenje od najmanje 50% usled rane, povrede ili ozlede koje su ostavile vidne tragove, zadobijene zlostavljanjem ili lišenjem slobode od strane neprijatelja za vreme rata, izvođenja ratnih operacija, od zaostalog ratnog materijala ili neprijateljskih diverzantskih, odnosno terorističkih akcija.“⁷¹
Ko nije uključen?	<ul style="list-style-type: none"> Žrtve koje ne mogu dokazati tjelesno oštećenje od najmanje 50% i vidljive tragove ozljede.⁷² Osobe bez pismenog dokaznog sredstva iz vremena kada je počinjen zločin⁷³, kao što su izvještaji o istrazi.⁷⁴ Osobe koje nisu državljani Srbije. Osobe koje su zadobile ozljede izvan formalno utvrđenog perioda rata od 24.3. do 26.6.1999.⁷⁵ Osobe koje su zadobile ozljede van teritorije Srbije.⁷⁶ Osobe koje su zadobile ozljede od strane grupa koje Srbija ne smatra neprijateljskim.⁷⁷
Vrste reparacije	<p>Individualna</p> <ul style="list-style-type: none"> lična invalidnina; dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica; ortopedski dodatak; naknada pogrebnih troškova; zdravstvena zaštita; besplatna i povlašćena vožnja.⁷⁸ <p>Kolektivna</p> <ul style="list-style-type: none"> Zakon ni bilo koji drugi pravni akt nije predvidio kolektivne beneficije za civilne žrtve.

69 Vidi gore, fusnota 40, str. 2.

70 Fond za humanitarno pravo (2014/2015.). "Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava", str. 14. Dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/01/Izvestaj_o_reparacijama_2014_eng_FF.pdf.

71 Ibid., str. 19, citat člana 2. Zakona o pravima civilnih invalida rata („Službeni glasnik RS", br. 52/96).

72 Vidi gore fusnota 40, str. 5, citat Zakona o pravima civilnih invalida rata, član 2.

73 Propisano članom 12. Zakona.

74 Relja Radosavljević, pravni analitičar, Fond za humanitarno pravo, SRB, napomene tokom konferencije.

75 Vidi gore, fusnota 72, str. 23.

76 Vidi gore, fusnota 40, str. 14.

77 Ibid., str. 6.

78 Vidi gore, fusnota 72, str. 15; vidi gore fusnota 40, str. 22.

Da li preživjele seksualnog nasilja moraju prelaziti prag stepena invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> • Da
Iznos novčanih beneficija	<p>Iznosi novčanih beneficija variraju u zavisnosti od stepena invaliditeta i izračunavaju se za svaku budžetsku godinu.</p> <p>Prema podacima* Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja:</p> <p>Lična invalidnina kreće se od 79.499 dinara (oko 720 \$) za kategoriju I invaliditeta (najvišu) do 10.335 dinara (oko 90 \$) za kategoriju VII invaliditeta (najnižu).</p> <p>Dodatak za njegu i pomoć drugog lica kretao se od 79.499 dinara (720 \$) do 36.569 (330 \$).</p> <p>*podaci iz decembra 2015.</p>
Mehanizam za ocjenu zahtjeva preživjelih ⁷⁹	<ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja odlučuje po žalbama, a također ima ovlaštenja da po službenoj dužnosti razmatra zakonitost prvostepenih odluka. ⁸⁰ • Odluke za po zahtjevima za priznavanje statusa civilnog ratnog invalida/žrtve rata donosi opštinska/gradska uprava⁸¹. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja odlučuje po žalbama i također ima ovlaštenja da po službenoj dužnosti razmatra zakonitost prvostepenih odluka.
Rokovi ili zastare	<ul style="list-style-type: none"> • Trenutno nema roka prema važećem zakonu. Međutim, u predloženom nacrtu zakona⁸² predviđen je desetogodišnji rok za podnošenje zahtjeva, nakon kojeg slijedi jednogodišnji prelazni rok za podnošenje starijih zahtjeva, počevši od stupanja zakona na snagu.⁸³
Odredba o zaštiti privatnosti	<ul style="list-style-type: none"> • U važećem zakonu ne postoji posebna odredba o zaštiti privatnosti

⁷⁹ Mehanizam ocjene zahtjeva preživjelih reguliran je u dva druga zakona. Međutim, tekstovi tih zakona nisu dostupni na engleskom jeziku. Vidi Zakon o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca. Dostupno na: http://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/023_Zakon%20o%20osnovnim%20pravima%20boraca,%20vojnih%20invalida%20i%20porodica%20palih%20boraca.pdf.

⁸⁰ Saopštenje Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije – pomoć žrtvama, 1.12.2015. Dostupno na: <http://www.apmine-banconvention.org/fileadmin/APMBC/MSP/14MSP/day3/02b-VICTIM-ASSISTANCE-Serbia.pdf>.

⁸¹ Zakon br. 52/96, o pravima civilnih invalida rata (Službeni glasnik RS, br. 52/96). Izrađen je nacrt novog zakona koji još nije usvojen. Dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/cir/aktuelno/item/1591-poziv-za-javnu-raspravu-nacrt-zakona-o-pravima-boraca,-vojnih-invalida,-civilnih-invalida-rata-i-clanova-njihovih-porodica>

⁸² Član 140. nacrta Zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica (2015.), dostupno na srpskom jeziku na adresi <http://www.rsip.gov.rs/misljenja/1205/nac/Zakon%2022.10.2015%20-II.pdf>.

⁸³ Član 237. nacrta Zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica (2015.), dostupno na srpskom jeziku na adresi <http://www.rsip.gov.rs/misljenja/1205/nac/Zakon%2022.10.2015%20-II.pdf>.

Republika HRVATSKA

Zakon/propis koji uređuje seksualno nasilje povezano sa sukobima	<ul style="list-style-type: none"> • 2015: Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu⁸⁴
Kojoj kategoriji pripadaju preživjeli seksualnog nasilja?	<ul style="list-style-type: none"> • Žrtve seksualnog nasilja
Definicije	<ul style="list-style-type: none"> • Seksualno nasilje = bez pristanka ili nasilna⁸⁵ „vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne naravi bilo kojim dijelom tijela ili predmetom, seksualno porobljavanje, izazivanje pobačaja, ozljeđivanje s teškim posljedicama koje rezultira sakaćenjem cijelog ili bilo kojeg dijela spolnog organa osobe“⁸⁶
Ko nije uključen?	<ul style="list-style-type: none"> • Osobe koje nisu državljani Republike Hrvatske⁸⁷ • Osobe koje u vrijeme počinjenja zločina nisu započele postupak prijave prebivališta ili boravišta u Republici Hrvatskoj⁸⁸ • Osobe koje su „pravomoćno osuđene zbog sudjelovanja u neprijateljskim vojnim i paravojnim postrojbama, odnosno zbog ugrožavanja ustavnog poretka i sigurnosti Republike Hrvatske“ i koje su bile „pripadnik, pomagač ili suradnik neprijateljskih vojnih i paravojnih postrojbi“⁸⁹
Vrste reparacije	<p>Individualna</p> <ul style="list-style-type: none"> • jednokratni iznos novčane naknade 100.000-150.000 kuna⁹⁰ • mjesečna novčana naknada od 2500 kuna • savjetovanje • pravna pomoć • medicinska pomoć⁹¹ • usluge rehabilitacije⁹² <p>Kolektivna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nema
Da li preživjele seksualnog nasilja moraju prelaziti prag stepena invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> • Ne

84 Global Fund for Women, "Compensation for Croatian Survivors of Sexual Violence in Conflict, 20 Years after the War," Dostupno na: <https://www.globalfundforwomen.org/rosa-croatia/>

85 Janine Natalya Clark, "In from the Margins: Survivors of Wartime Sexual Violence in Croatia and an Early Analysis of the New Law," *Journal of Human Rights Practice*, (2016) 8 (1): 128-147, Oxford University Press. str. 11. Dostupno na: <http://jhpr.oxfordjournals.org/content/early/2016/03/01/jhuman.huv022.full.pdf>

86 Ibid.

87 Cyrille Cartiet, Croatia's Wartime Rape Law Raises Hope and Doubt, *Women's E-News*, 23.7.2015. Dostupno na: <http://womensenews.org/2015/07/croatia-wartime-rape-law-raises-hope-and-doubt/>.

88 Ibid.

89 Ibid.

90 Vidi gore fusnota 87, str. 7.

91 Zoran Radosavljević, Croatia passes law to compensate war rape victims, *Reuters*, 29.5.2015. Dostupno na: <http://uk.reuters.com/article/uk-croatia-rape-idUKKBNOE1M820150529>.

92 Ured specijalnog predstavnika generalnog sekretara za seksualno nasilje u sukobima (2015.). „Croatia: Bill to Compensate Survivors of Wartime Rape a Welcome Step in Addressing the Legacy of Sexual Violence in Conflict“. Saopštenje za javnost. 7.4.2015. Dostupno na: <http://www.un.org/sexualviolenceinconflict/press-release/croatia-bill-to-compensate-survivors-of-wartime-rape-a-welcome-step-in-addressing-the-legacy-of-sexual-violence-in-conflict/>

Iznos novčanih beneficija	<ul style="list-style-type: none"> • Jednokratni iznos novčane naknade od 100.000 kuna.⁹³ • Mjesečna novčana naknada 2500 kuna.⁹⁴
Mehanizam za ocjenu zahtjeva preživjelih	<ul style="list-style-type: none"> • Preživjele koje traže ostvarivanje prava ispunjavaju obrazac u kojem detaljno opisuju seksualno nasilje koje su pretrpjele. • Povjerenstvo za žrtve seksualnog nasilja, koje ima mandat od četiri godine, zaduženo je za ocjenu dostavljenih podataka radi donošenja odluke o tome da li će potencijalni korisnik ostvariti prava.⁹⁵ • Povjerenstvo čine sljedeći članovi, koji moraju biti hrvatski državljani sa relevantnim iskustvom: <ol style="list-style-type: none"> 1. Jedan pravnik i zamjenik 2. Jedan psiholog i zamjenik 3. Jedan specijalist psihijatrije i zamjenik 4. Jedan doktor medicine druge specijalnosti.⁹⁷ • Potencijalni korisnici sudjeluju u postupku ocjene i imaju pravo na saslušanje na način koji (a) preferiraju i (b) koji uvažava načelo rodne osjetljivosti.⁹⁸
Rokovi ili zastare	<ul style="list-style-type: none"> • Nije primjenjivo
Odredba o zaštiti privatnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Nije primjenjivo

⁹³ Vidi gore, fusnota 93.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Vidi gore, fusnota 87, str. 8.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid., str. 7.

⁹⁸ Ibid., str. 8.

IZAZOVI U POSTUPCIMA REPARACIJA

Premda je prošlo dvije decenije od završetka sukoba na području Balkana, stvarni napredak za preživjele u pogledu izrade i provedbe programa reparacije ostvaren je tek u proteklih pet godina. Tokom dvodnevnog susreta učesnici su istaknuli nekoliko kontinuiranih izazova u programskom planiranju reparacija na području Balkana i šire. Ovi glavni izazovi uključuju:

- Nedostatak hitnosti u postupanju, nisko na listi prioriteta – U poređenju sa drugim post-konfliktnim i inicijativama za obnovu, kao što je razoružavanje, demobilizacija i reintegracija (eng. DDR) i reforma sektora sigurnosti (eng. SSR), reparacije rijetko dobivaju isti nivo pažnje, prioriteta ili resursa, unatoč njihovom transformacijskom potencijalu.
- Rodno osjetljivi pristup – I dalje nedostaju rodno osjetljivi pristupi u pitanjima post-konfliktnih reparacija. Reparacije za seksualno nasilje povezano sa sukobima moraju biti rodno osjetljive i uzimati u obzir različite posljedice, iskustva, perspektive i potrebe žena i djevojčica, kao i muškaraca i dječaka, koji su pretrpjeli seksualno nasilje.
- Neadekvatni kapaciteti nacionalnih institucija u oblasti reparacija – Međunarodne agencije nisu dostatno izgradile kapacitete i senzibilizirale državne dužnosnike, poticale prekograničnu razmjenu, niti podržale planiranje, provedbu i praćenje reparacija na Balkanu. Mnogi to smatraju propuštenom prilikom međunarodne zajednice.
- Finansiranje reparacija – Finansiranje novčanih reparacija je nedostavno, a ozbiljna pitanja o izvoru finansiranja za buduće reparacije, naročito reparacije koje su kaznene prirode i usmjerene na pojedinačne počiniocce ostaju neriješena.
- Odgovorne strane – Na Zapadnom Balkanu mnogo se diskutuje o tome prema kojim preživjelima vlade imaju odgovornost za naknadu štete. Zakoni o reparacijama obično propisuju etničku pripadnost, državljanstvo ili prebivalište preživjele ili počinioca, i/ili mjesto gdje je povreda počinjena kao kriterije za podobnost za reparaciju. To je prepreka za mnoge koji ne mogu tražiti reparaciju, jer su zadobili povredu izvan sadašnjih granica, ili više nisu državljani na teritoriji gdje se desio zločin.
- Stigma – Stigmatizacija kod mnogih preživjelih uzrokuje strah da će porodica i okolina „saznati“ za njihova iskustva. To mnoge onemogućava da se angažuju na zagovaranju ili da otvoreno govore o seksualnom nasilju, a kamoli vlastitim iskustvima. Dešava se da odbijaju zatražiti pomoć ili reparacije, ukoliko moraju otkriti da su preživjele seksualnog nasilja, što onemogućava zagovaranje i tačnu procjenu broja osoba pogođenih ovim vidom nasilja.
- Pristup – Pristup procedurama za ostvarivanje reparacija može biti otežan, ukoliko su te procedure nejasne ili komplikovane, naročito za traumatizirane žene, koje strahuju od stigmatizacije i koje nemaju dovoljno informacija koje bi im omogućile da shvate komplikovane birokratske procedure. Preživjele iz udaljenih i ruralnih područja, koje uz to brinu o svojim porodicama, nemaju adekvatan prevoz, suočavaju se sa finansijskim i emocionalnim izazovima, će najprije imati poteškoće u ostvarivanju pristupa.
- Ljudski potencijali – Dugogodišnja borba za pravdu i pristup beneficijama može ostaviti traga na mentalnom i fizičkom zdravlju preživjelih. Međutim, posljedice mogu trpjeti i osobe koje rade u ovoj oblasti. Profesionalno sagorijevanje i iscrpljivanje stručnih i osposobljenih ljudi i dalje predstavlja izazov koji može imati ozbiljne posljedice po održivost već urađenog posla.
- Održavanje i jačanje zamaha – Ključno pitanje za učesnike bilo je ne samo kako zadržati, već i ojačati postojeći zamah. Konkretno, razgovarali su o tome kako nastaviti i povećati političko zagovaranje za reparacije za preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u Srbiji i drugim područjima na kojima su se dešavali sukobi na području Zapadnog Balkana, gdje trenutno ne postoje zakoni, kao i konfliktnim područjima poput Ukrajine gdje mnogi zagovaraju da se reparacije planiraju već sad, iako neprijateljstva još uvijek traju.

BOX 3

Novac naspram usluga

Novčane naknade, bilo da su jednokratne (čak i u značajnom iznosu) ili kontinuirane mjesečne isplate, ne mogu u potpunosti nadoknaditi štetu nanесenu krivičnim djelom seksualnog nasilja, niti mogu otkloniti siromaštvo marginaliziranih zajednica, bilo onih koje su često bile marginalizirane i prije izbijanja nasilja, ili onih koje su postale marginalizirane uslijed nasilja. Stoga, iako su novčane naknade od suštinske važnosti za pokrivanje trenutnih i dugoročnih potreba preživjelih, sveobuhvatne usluge, poput zdravstvene zaštite, obrazovanja i stručnog obrazovanja, savjetovanja, pravne pomoći i ekonomskog osnaživanja, nisu ništa manje bitne. Usluge pomažu da se preživjelima garantira reintegracija u društveni i ekonomski život njihovih zajednica. Usluge će dobiti transformacijski potencijal kako za preživjele, tako i za njihove porodice i zajednice, onda kada holistički obuhvate različite potrebe preživjelih, uključujući izgradnju vještina i obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i psihosocijalnu podršku.

Na primjer, na Kosovu su predvodnici pružanja upravo ovakve vrste holističke i transformativne skrbi akteri iz civilnog društva na čijem čelu su žene. Medica Kosova, dio Medica Mondiale, pomaže preživjelima od 1999. godine kada su, neposredno po završetku rata, počeli pružati prijeko potrebnu zdravstvenu zaštitu i psihosocijalno savjetovanje preživjelima. U 2004. godini su proširili aktivnosti na uspostavljanje malih grupa za samopomoć koje bi pomogle korisnicama (većinom u ruralnim područjima) da steknu poljoprivredne vještine i ponovno uspostave svoje živote kako bi se mogle ponovno udati (što je od velike važnosti za žene u toj regiji). Medica Kosova je obezbijedila krave i pčele grupama za samopomoć koje su zatim zajedno radile na proizvodnji meda, mlijeka i sira.

To je ženama omogućilo zaradu osnovnog prihoda, a mnoge su navele da je bavljenje pčelarstvom i stočarstvom djelovalo terapijski i povećalo njihove mogućnosti za reintegraciju u porodice i u društvo. Uz to, grupe mogu koristiti pomoć pravnice koja im pomaže u rješavanju pravnih pitanja i podržava aktivnosti posredovanja između žena, njihovih porodica i sudova.

U BiH, UN Women i UNDP izrađuju ekonomske projekte namijenjene preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, koji su prilagođeni njihovim potrebama, resursima i željama. Ovi projekti povezuju preživjele sa postojećim tržištima, tako da mogu imati stalniji izvor prihoda. Sve preživjele dobiju neku vrstu obuke, zavisno od vrste posla kojim se žele baviti, a obuke su uvijek praćene i radionicama za psihosocijalnu pomoć i okupacionu terapiju. Najčešće, poslovni subjekti koje uspostave preživjele na kraju ne samo da zapošljavaju mnoge članove uže porodice preživjele, već i omogućavaju ženama da vode biznis i ostvaruju prihod, što je od simbolične važnosti za njihov status u porodici.

NOVI NAČINI PROMIŠLJANJA REPARACIJA: PREPORUKE ZA KLJUČNE AKTERE

Skup je pružio dobru platformu za diskusije o dobrim praksama, o djelotvornim i inovativnim i novim načinima osmišljavanja i osiguravanja reparacija za preživjele.

Iz dvodnevne konferencije proizašlo je nekoliko čvrstih preporuka specifičnih za regiju Balkana, koje uzimaju u obzir ratnu prošlost, kulturu nekažnjivosti i ranije pogreške. Iako su preporuke vezane za kontekst sukoba u bivšoj Jugoslaviji, neke naučene lekcije mogu se primijeniti na druga okruženja, naročito ona gdje su razmišljanja o najboljim načinima podrške preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima tek u začetku.

- Javno priznavanje krivičnog djela seksualnog nasilja povezanog sa sukobima je izuzetno važno. Formalno javno izvinjenje kojim se priznaje odgovornost treba biti dio bilo kakvih programa reparacija.
- Eliminacija stigme i povećanje svijesti o dostupnim rješenjima za potraživanje obeštećenja i dobivanje podrške je od suštinske važnosti.
- Razumijevanje i tretiranje različitih dimenzija traume je ključno.
- Glavno je slušati pružatelje usluga koji su radili direktno sa preživjelima. Oni imaju iskustvo i kreativna rješenja za interakciju sa preživjelima u sigurnim i poticajnim okruženjima i u jedinstvenoj su poziciji da izgrade emotivne veze i povjerenje sa preživjelima koji nastaju mnogo prije diskusija o programima reparacija.
- Vlade i NVO moraju sarađivati kako bi pružili usluge preživjelima i pomogli ozdravljenju zajednica.
- U fokusu reparacija su preživjele. Iako OCD i drugi rade sa preživjelima i bave se zagovaranjem u njihovo ime, same preživjele moraju uvijek imati prioritet u razmatranjima i ne smiju biti na marginama.
- Važno je prihvatiti i podržati alternativna rješenja za institucionalne oblike pravde (npr. ženski sud), kako bi se preživjelima omogućio izbor svog budućeg puta.
- Preživjele moraju biti uključene u planiranje svoje budućnosti, a ne samo razgovor o prošlosti. Mnoge preživjele navele su da ih frustrira činjenica da je njihovo učešće ograničeno samo na iskustva iz prošlosti.

Pored gore navedenih preporuka, date su i konkretnije i detaljnije preporuke svim praktičarima i kreatorima politika koji se bave seksualnim nasiljem povezanim sa sukobima:

Prilikom osmišljavanja rodno osjetljivih programa reparacije i izrade rodno odgovornih zakona:

- Vlade moraju biti posvećene usvajanju zakona o reparacijama i garancijama njihovog provođenja, bez obzira na bilo kakve negativne reakcije javnosti.
- Kako ističu dvije revolucionarne sudske presude u Bosni i Hercegovini iz 2015. godine, pored krivičnog i/ili parničnog postupka od ključne važnosti su reparacije putem administrativnih odluka. U mnogim slučajevima preživjele ne znaju identitet počinioca ili počinitelja krivičnih djela nad njima. Reparacije putem administrativnih odluka postupak izdvajaju iz krivično-pravnog i građansko-pravnog sistema, pri čemu i dalje pružaju priliku preživjelima za obeštećenje.
- Komisije koje odlučuju o statusu preživjelih, poput onih u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu, trebaju biti sastavljene od stručnih radnika, uključujući doktore medicine i specijaliste za mentalno zdravlje, predstavnike civilnog društva, pravne stručnjake ili specijalizirane vladine dužnosnike.
- Zakoni trebaju govoriti o preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, a ne o žrtvama ili osobama sa invaliditetom.
- Reparacije su pravo i trebaju biti odmjeravane prema stavovima pojedinačnih preživjelih ili zajednica, a ne biti predmet subjektivne procjene oštećenja ili težine krivičnog djela.
- Programi reparacija trebaju finansirati reparacije na inovativne načine koji ne zavise od platne sposobnosti počinioca. Iako programi reparacija mogu biti podržani kroz međunarodno finansiranje (zajmovi i grantovi), lokalne vlasti također trebaju snositi dio finansijske odgovornosti i preuzeti te odgovornosti u srednjoročnoj ili dugoročnoj perspektivi.
- Osobe koje planiraju programe reparacije trebaju nastojati da osiguraju sheme reparacija koje izgrađuju društvenu koheziju i ne dovode do novih podjela u zajednicama između korisnika i onih koji to nisu.
- Nije dovoljno samo donijeti zakone o reparacijama. Umjesto toga potrebna

je pravna reforma koja će se fokusirati na vezane podzakonske akte, koji mogu propisivati korake za potpuno, pravno provođenje reparacija, uključujući rokove i mjerila.

- Da bi se ublažila moguća politizacija reparacija i spriječila dalja traumatizacija i stigmatizacija preživjelih, načelo bona fide bi se moglo usvojiti u reparacijama putem administrativnih odluka. Zahtjevi po načelu bona fide također stavljaju veću odgovornost na komisiju za ocjenu zahtjeva i naglašavaju važnost sastava date komisije, koja treba okupljati stručni kadar iz oblasti prava i psihologije, a ne politički podobne kandidate.
- Važno je obratiti pažnju na medije i uključiti ih u ranoj fazi, kako bi se objasnili programi reparacije i osiguralo da mediji ne šire pogrešne informacije koje mogu dovesti do napetosti i dodatne stigme u društvu.

Destigmatizacija seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u zajednicama:

- Raditi sa djecom i roditeljima preživjelih u borbi protiv rastuće stigmatizacije preživjelih koja može dovesti do ostracizma i izopćenja preživjelih iz njihovih porodica. Podrška porodice je ključna da bi preživjele prevazišle strah, stid i traumu.
- Raditi sa starijim ženama i muškarcima u zajednicama, posebno zbog toga što oni mogu nenamjerno izazvati prenošenje stigmatizacije na mlađe generacije, primjerice protivljenjem brakovima njihove djece sa članovima porodica preživjelih seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.
- Uključiti vjerske vođe koji mogu pokrenuti razgovor o seksualnom nasilju i osuditi diskriminaciju i stigmatizaciju preživjelih.
- Koristiti inovativne načine za borbu protiv stigmatizacije i stida, uključujući terapeutsko bavljenje umjetnošću, pozorište i multimedijalne izložbe.
- Obratiti pažnju na izražavanje. Na primjer, ne koristiti riječi koje mogu obezvrijediti žene kao „oštećene“ ili „s greškom“ i na taj način podržavati patrijarhalne stereotipe o ženama i njihovim tijelima.
- Višestruke identitete svojstvene svakoj osobi treba prepoznati. Preživjele nisu

homogena grupa. Kada se preživjele identificiraju samo kroz seksualno nasilje koje su pretrpjele, njihovi drugi identiteti se brišu i onemogućuje im se da se oporave i prevaziđu svoju traumu i stigmatizaciju.

Angažiranje civilnog društva, uključujući zdravstvene radnike, medije, itd:

- Podržati ženske organizacije i lokalne organizacije u zajednici koje predvode odgovor na seksualno nasilje povezano sa sukobima, vještinama, opremom, prilikama za zagovaranje i finansiranjem. Zagovarati finansiranje civilnog društva koje nije kratkoročno i usmjereno na projekte, već osigurava podršku osnovnim aktivnostima i djelovanju ovih organizacija.
- Osigurati da organizacije civilnog društva imaju potreban pristup, obuku i kanale za razmjenu informacija, uključujući razmjenu sa Međunarodnim krivičnim sudom i drugim glavnim međunarodnim pravnim mehanizmima, za praćenje i izvještavanje o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima.
- Učesnici konferencije došli su i sa Kipra, iz Turske i Ukrajine, gdje su sukobi još u toku ili programi reparacije još uvijek nisu osmišljeni. Naglasili su da je za uspjeh reparacija potrebno da njihove vlade, lokalni i međunarodni akteri u potpunosti poznaju stanje na terenu u pogledu seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Vlade stoga moraju partnerski sarađivati sa lokalnim pružateljima usluga, kako bi se utvrdili i dokumentirali razmjeri seksualnog nasilja, trendovi, ciljevi i uticaj, s ciljem započinjanja planiranja njihovog odgovora.

Ponovno uspostavljanje samostalnog djelovanja preživjelih:

- Vlasti, civilno društvo, istraživači i predstavnici međunarodnih organizacija trebaju obratiti pažnju na to da uključe preživjele kao jednake učesnike, da ih saslušaju i da zajedno s njima osmisle intervencije. Jedan od načina za uspostavljanje međusobno korisnih

odnosa je kroz pružanje podrške ili usluga, kao što su wellness sesije za upravljanje stresom.

- Preživjele treba uključiti u osmišljavanje, planiranje, provedbu i evaluaciju reparacija i drugih intervencija usmjerenih na njih, ali treba također uložiti napore da se omogući bolja povezanost i međusobno obogaćivanje između grupa preživjelih, ženskih organizacija i drugih relevantnih organizacija za podršku razvoju uloga preživjelih kao nosilaca promjene. Treba im dati priliku da se uključe u intervencije i aktivnosti koje su usmjerene na njihovu budućnost i razvoj njihove zajednice.
- U radu sa preživjelima, treba dati prioritet njihovoj sigurnosti i privatnosti. Razvojni akteri, istraživači, međunarodne agencije i druge organizacije trebaju omogućiti obustavljanje nekih zahtjeva (na primjer, traženje spiska imena, adresa i/ili drugih identificirajućih informacija od učesnika ili prisutnih na događajima koji trebaju obuhvatiti ili govoriti o preživjelima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima), da bi se osigurala sigurnost i integritet preživjelih.⁹⁹

Rješavanje višestrukih potreba preživjelih:

- Reparacija preživjelima i njihovim porodicama treba omogućiti pristupačne, besplatne ili cjenovno povoljne, visoko kvalitetne i osjetljive usluge zdravstvene zaštite i psiho-socijalne podrške, kao i druge usluge poput čuvanja djece i prevoza, kako bi prevazišli traumu i tjelesne posljedice seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, naročito zbog toga što preživjele stare, sa protekom preko dvadeset godina od završetka ratova.
- Preživjele treba osnažiti da privređuju, kroz stručno obrazovanje, uključujući obrazovanje kroz mentorstvo, pristup mikrokreditiranju, podršku uspostavljanju i pridruživanju poslovnim mrežama.
- Međunarodni razvojni akteri mogu pomoći u obezbjeđivanju infrastrukture za djelotvorno pružanje usluga reparacije i uključiti preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u osmišljavanje i provedbu aktivnosti rehabilitacije/obnove.
- Globalno gledano, sukobi današnjice su doveli do najvećeg broja raseljenih

⁹⁹ Na primjer, organizatori događaja trebaju voditi računa da svi pružatelji usluga ili drugi koji mogu imati pristup preživjelima, kao što su prevodioci, mod-eratori i drugi pružatelji usluga na lokaciji, potpišu ugovore o čuvanju povjerljivosti. Postoji bar jedan primjer da su preživjele same tražile bjanko primjerke ovih ugovora o čuvanju povjerljivosti, kako bi ih koristile u drugim prilikama.

ljudi u istoriji. Stoga reparacije moraju biti osmišljene tako da sadrže posebne elemente za interno raseljene osobe, izbjeglice i povratnike, uključujući pokrivanje neophodnih troškova za preseljenje ili povratak i programe integracije ili reintegracije.

- Učesnici iz zemalja izvan Balkana također su energično zagovarali preporuku vladama da reparacije mogu biti ne samo materijalne, već i simbolične. Simbolične reparacije, kao što su javna ili izvinjenja visoko pozicioniranih dužnosnika i priznanja mogu biti ključna za nacionalni proces postkonfliktnog ozdravljenja i također pridati dužnu pažnju preživjelima.
- Reparacije ne treba kombinirati ili podvoditi pod sheme socijalne zaštite, jer sistemi socijalne zaštite i pomoći mogu biti ispolitizirani i pretrpjeti drastične promjene u političkom procesu i izmjenama vladajućih struktura. Pored toga, povezivanje reparacija sa programima socijalne zaštite može obezvrijediti preživjele svodeći ih na pasivne žrtve kojima treba milostinja, umjesto da budu aktivni sudionici koji primaju obeštećenje za povrede koje su im nanešene.

Osmišljavanje regionalnih pristupa:

- Osigurati da svi preživjeli seksualnog i rodno zasnovanog nasilja tokom ratova na Zapadnom Balkanu imaju pristup reparacijama, bez obzira na njihovo državljanstvo, prebivalište i mjesto gdje su se desili zločini kojima su svjedočili, a države regiona trebaju koordinirati zakone i politike.
- Uspostaviti regionalni fond za reparacije, kako bi se osiguralo da svi preživjeli, bez obzira na to gdje se desio zločin, odnosno njihovo trenutno ili ranije državljanstvo, uživaju pravo na reparacije. Podići svijest o postojećim uzajamnim fondovima koje podržava UN.
- Mnogi učesnici su govorili o vrijednosti razmjene iskustava u rješavanju problema seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u različitim državama. Predložili su da vlade i regionalne organizacije omoguće regionalnu i transnacionalnu razmjenu, s ciljem poticanja kreativnog razmišljanja i učenja o dobrim praksama, kako

bi se osmislili i proveli programi transformacijskih reparacija.

Uspostavljanje baze dokaza za pravdu:

- Vlade i drugi akteri moraju shvatiti važnost prikupljanja informacija i dokaza od najranijih faza sukoba. Stoga bi vlade, lokalni i međunarodni akteri trebali podići svijest među snagama prvog odgovora i pružateljima usluga, uključujući policiju, zdravstvene radnike koji se bave zaštitom tjelesnog i mentalnog zdravlja i druge o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima i važnosti evidentiranja povreda.
- Učesnici su primijetili da je ključno i za lokalne NVO i za međunarodne agencije da potaknu nacionalne vlade na brzo djelovanje u odgovoru na trenutne navode o seksualnom zlostavljanju, kao i zahtjeve za obeštećenje. Uz to, akteri iz civilnog društva kod parlamentaraca i donositelja odluka moraju zagovarati usvajanje pravnih mehanizama za postupanje sa slučajevima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Ukoliko ne postoji politička volja za rješavanje problema seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, trebalo bi prikupiti dokaze i dokumentaciju i poslati ih regionalnim ili međunarodnim sudskim tijelima, kao što je Međunarodni krivični sud ili Evropski sud za ljudska prava.

ZAKLJUČAK

Dejtonski mirovni ugovor potpisan je tek nekoliko mjeseci nakon što se cijeli svijet udružio u podršci i priznavanju ključne uloge žena u očuvanju mira, što je formalizirano donošenjem Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN. Međutim, žene uopće nisu bile zastupljene u pregovorima, a ista situacija se ponovila u kasnijim razgovorima srpske i kosovske strane prije nego što je Kosovo jednostrano proglasilo nezavisnost 2008. godine. Odsustvo potreba i glasova žena ima svoje posljedice i danas. Radilo se o očigledno propuštenoj prilici, za koju su preživjele seksualnog nasilja povezanog sa sukobima skupo platile.

U godinama koje su uslijedile, pojedinci, akteri civilnog društva, vlade i međunarodne institucije su nastavile raditi, ponekad zajedno, a ponekad i suprotstavljeno, u zbrinjavanju, pružanju usluga i ostvarivanju pravde za preživjele seksualnog nasilja. Nakon dvadeset godina, ostvaren je određen napredak, ali je potrebno uraditi mnogo više na osobnom nivou, kao i nivou zajednica, država i regija, da bi se ostvarilo pravo na reparaciju mnogih preživjelih u cijelom regionu. Učesnici sa cijelog Balkana, kao i drugih regija, uvijek iznova su se vraćali na ogromnu potrebu hitnog uspostavljanja mehanizama reparacije koji su transformativni i koji prepoznaju osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost kao najveći potencijal za održivi mir i jednak razvoj.

Vidjeli smo da je u haosu, bolu i uništenju koje prati sukob, vrlo teško postaviti temelje za ozdravljenje društva. Akteri iz vladinog sektora možda nemaju volju za preuzimanje inicijative

i razmišljanja koje se na zaustavljaju samo na obnovi fizičke infrastrukture; civilno društvo i organizacije u zajednici mogu biti zatrpane uslijed povećane potražnje njihovih usluga, a pojedinci su često previše fokusirani na puko preživljavanje. Sve ovo nimalo ne olakšava planiranje reparacija unaprijed, a naročito ne transformativnih reparacija.

Na području Zapadnog Balkana postoji široko znanje o tome koliko je vremena i truda potrebno da se prevaziđu višestruke dimenzije traume. To znanje i iskustvo je sada potrebno u drugim dijelovima svijeta i postoji nada da će kroz napore i diskusije učesnika ove konferencije drugi učiti iz grešaka i uspjeha u ovom regionu, dok budu radili na ponovnom uspostavljanju normalnog života za preživjele sukoba na vlastitim teritorijama.

REFERENCE

- Sekretarijat Amnesty International (2009.). Bosna i Hercegovina: „Čija pravda?“ Žene Bosne i Hercegovine još čekaju“. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR63/006/2009/en/>.
- Bartlett, William (2013.). Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u Bosni i Hercegovini, UNICEF. Dostupno na: <http://www.unicef.org/bih/GAPanalysis-1.pdf>.
- Cartiet, Cyrille (2015.). Croatia's Wartime Rape Law Raises Hope and Doubt. Women's ENews, 23. juli. Dostupno na: <http://womensenews.org/2015/07/croatias-wartime-rape-law-raises-hope-and-doubt/>.
- Clark, Janine Natalya (2016.). In from the Margins: Survivors of Wartime Sexual Violence in Croatia and an Early Analysis of the New Law. Journal of Human Rights Practice. (2016.) 8 (1): 128-147, Oxford University Press. Dostupno na: <http://jhrp.oxfordjournals.org/content/early/2016/03/01/jhuman.huv022.full.pdf>.
- Gajin, Saša, ur. (2015). Model zakona o pravima civilnih žrtava povreda ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001. Dostupno na: https://issuu.com/dhrpraxis/docs/model_law_of_the_rights_of_civilian.
- Global Fund for Women. Compensation for Croatian Survivors of Sexual Violence in Conflict, 20 Years after the War. Dostupno na: <https://www.globalfundforwomen.org/rosa-croatia/>
- Fond za humanitarno pravo (2004.). Administrativne reparacije u Srbiji - analiza postojećeg zakonskog okvira. Dostupno na: http://www.hlcrdc.org/wpcontent/uploads/2014/03/Administrative_reparations_in_Serbia_an_analysis_of_the_existing_legal_framework.pdf.
- Fond za humanitarno pravo, (2014/2015.). Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava. Dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/01/Izvestaj_o_reparacijama_2014_eng_FF.pdf
- Međunarodna komisija za nestale osobe, Institut za traženje nestalih Bosne i Hercegovine, Centar za slobodan pristup informacijama (2007.). Vodič za civilne žrtve rata: kako ostvariti pravo na zaštitu kao civilna žrtva rata u Republici Srpskoj. Dostupno na: <http://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/guidebook-wictim-of-war-rs.pdf>.
- Međunarodni sud tranzicijske pravde. Šta je tranzicijska pravda? Dostupno na: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice>
- Malkić, A. i Tea Hadžiristić (2016.). Intersekcijske nejednakosti u socijalnoj zaštiti u Bosni i Hercegovini: Rezultati empirijske studije. Centar za društvena istraživanja ANALITIKA. Dostupno na: http://www.analitika.ba/sites/default/files/inequality_eng_-_izvjestaj_2403.pdf.
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije – pomoć žrtvama (2015). Saopštenje. 1. decembar. Dostupno na: <http://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/MSP/14MSP/day3/02b-VICTIM-ASSISTANCE-Serbia.pdf>.
- Ured visokog komesara za ljudska prava (2005.). Osnovni principi i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Dostupno na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>
- Ured visokog komesara za ljudska prava (2011.). Međunarodna pravna zaštita ljudskih prava u oružanom sukobu. Dostupno na: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf
- Ured visokog komesara za ljudska prava (2014.). Smjernice generalnog sekretara: Reparacije za seksualno nasilje povezano sa sukobima, juni. Dostupno na: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/GuidanceNoteReparationsJune-2014.pdf>

Ured specijalnog predstavnika Generalnog sekretara za seksualno nasilje u sukobima (2015.). Croatia: Bill to Compensate Survivors of Wartime Rape a Welcome Step in Addressing the Legacy of Sexual Violence in Conflict. Saopštenje za medije, 7. april. Dostupno na: <http://www.un.org/sexualviolenceinconflict/press-release/croatia-bill-to-compensate-survivors-of-wartime-rape-a-welcome-step-in-addressing-the-legacy-of-sexual-violence-in-conflict/>

Radosavljević, Zoran (2015.). Croatia passes law to compensate war rape victims. Reuters, 29. maj. Dostupno na: <http://uk.reuters.com/article/uk-croatia-rape-idUKKBN0OE1M820150529>.

Ujedinjene nacije (2014). Izvještaj specijalnog izvjestioca o promociji istine, pravde, reparacije i garancije o neponavljanju, oktobar. Dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/564/67/PDF/N1456467.pdf?OpenElement>

Ujedinjene nacije (2015.). Izvještaj Savjetodavne grupe eksperata za 2015. godinu, Pregled UN-ove arhitekture za izgradnju mira. Dostupno na: <http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/150630%20Report%20of%20the%20AGE%20on%20the%202015%20Peacebuilding%20Review%20FINAL.pdf>

Ujedinjene nacije (2016.). Izvještaj Generalnog sekretara o seksualnom nasilju povezanom sa sukobima. 20. april. Dostupno na: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/20042016_report_of_the_secretary-general_on_conflict-related_sexual_violence.pdf

Razvojni program Ujedinjenih nacija (2013.). Procjena broja žrtava seksualnog nasilja tijekom Domovinskog rata na području Republike Hrvatske i optimalni oblici obeštećenja i podrške žrtvama. Zagreb. Dostupno na: <http://www.hr.undp.org/content/dam/croatia/docs/Research%20and%20publications/socialinclusion/UNDP-HR-SEXUAL%20-VIOLENCE%20-IN%20-CONFLICT-RESEARCH-ENG-2014.pdf>

UN Women (2016.). Reparations soon for conflict-related sexual violence survivors in Kosovo. 15. mart. Dostupno na: <http://eca.unwomen.org/en/news/stories/2016/03/kosovo--new-regulation-sexual-violence>.

UN WOMEN JE ORGANIZACIJA UN-A POSVEĆENA RAVNOPRAVNOSTI POLOVA I OSNAŽIVANJU ŽENA. GLOBALNI LIDER ZA ŽENE I DJEVOJKE, UN WOMEN JE OSNOVAN SA CILJEM DA UBRZA NAPREDAK U ISPUNJA- VANJU NJIHOVIH POTREBA ŠIROM SVIJETA

UN Women podržava države članice UN-a u njihovom postavljanju globalnih standarda za postizanje rodne ravnopravnosti, i radi sa vladama i civilnim društvom na osmišljavanju zakona, politika, programa i usluga koje su potrebne za sprovođenje ovih standarda. Podržava ravnopravno učešće žena u svim aspektima života, sa fokusom na pet prioritarnih oblasti; povećanje ženskog liderstva i učešća; zaustavljanje nasilja nad ženama; angažovanje žena u svim aspektima mira i procesima sigurnosti; poboljšanje ekonomskog osnaživanja žena; i postavljane ravnopravnosti polova u središte planiranja nacionalnog razvoja i budžeta. UN Women takođe koordinira i unapređuje rad UN sistema u unapređenju rodne ravnopravnosti.

UN Women ured na Kosovu
Ul. Hyzri Talla 26/1
10000 Priština
Kosovo

Tel: +381 38 554 645

www.unwomen.org

www.facebook.com/unwomen

www.twitter.com/un_women